

บทที่ ๒

แนวคิดมนุษยนิยม

ในบทนี้ผู้ศึกษาวิจัยได้ศึกษาถึงความเป็นมาความหมายของแนวคิดมนุษยนิยม และลักษณะสำคัญของแนวคิดมนุษยนิยม โดยมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความเป็นมาของมนุษยนิยมตะวันตก

มนุษยนิยม (Humanism) เป็นขบวนการปรัชญาและวรรณกรรมซึ่งมีมนุษย์กับความสามารถของเขาเป็นแกนกลาง แต่เดิมคำนี้ใช้จำกัดแต่เพียงมุมมองที่แพร่หลายในหมู่นักคิดสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา ลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดของมนุษยนิยมสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาก็คือการเน้นเกี่ยวกับการศึกษาตามแบบแผน/คลาสสิก หรือมนุษยศาสตร์ และการหวนกลับไปสู่อุดมคติและรูปแบบคลาสสิก ขบวนการนี้นำไปสู่การศึกษาคัมภีร์ไบเบิล/พระคริสตธรรมคัมภีร์ใหม่อีกครั้ง และให้แรงกระตุ้นต่อการปฏิรูปคริสต์ศาสนา (โปรเตสแตนต์) ในยุคสมัยใหม่คำว่า มนุษยนิยมคำนี้สามารถใช้ได้ในหลายความหมาย แต่คนร่วมสมัยบางคน ใช้เน้นเรื่องคุณค่าของมนุษย์ที่ยั่งยืน การปลูกฝังวิชาคลาสสิก (Classics: สาขาหนึ่งของมนุษยศาสตร์ซึ่งประกอบด้วยภาษา วรรณกรรม ปรัชญา ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และวัฒนธรรมของโลกเมดิเตอร์เรเนียนสมัยโบราณ โดยเฉพาะกรีกโบราณและโรมโบราณระหว่างสมัยโบราณคลาสสิก) และยกย่องความรู้เชิงวิทยาศาสตร์^๑

ในหนังสืออธิบายศัพท์วรรณคดี (A Glossary of literary Terms) ซึ่งแปลโดยทองสุก เกตุโรจน์ อธิบายว่า ในคริสต์วรรษที่ ๑๕ มีผู้สร้างคำว่า “นักมนุษยนิยม” (Humanist) ขึ้นมาใช้เพื่อหมายถึงผู้ที่สอนหรือทำงานด้านวิชามนุษยศาสตร์ คือไวยากรณ์ วาทศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ร้อยกรอง และปรัชญาทางศีลธรรม ซึ่งต่างกับวิชาแขนงอื่นที่สอนเรื่องหลักเกณฑ์และกิจกรรมของมนุษย์ในด้านศีลธรรมและมีจินตนาการน้อยกว่าสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา นักมนุษยนิยมจำนวนมากได้ยึดความจำเป็นที่จะพัฒนาพลังต่างๆ ของมนุษย์เราให้รอบด้านทั้งทางกายและใจ ทางศิลปะและทางศีลธรรม ในสมัยปัจจุบันนี้ นักมนุษยนิยมหมายถึงบุคคลที่ถือเอาความจริง เป็นพื้นฐานประสบการณ์ของมนุษย์และถือเอาค่านิยมพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์ ปฏิเสธความจริงและการลงโทษของลัทธิเหนือธรรมชาติ^๒

^๑ เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา, (กรุงเทพฯ: แสงดาว, ๒๕๕๗), หน้า ๔๒๑.

^๒ ดูรายละเอียดใน ทองสุก เกตุโรจน์, อธิบายศัพท์วรรณคดี, (กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๑-๑๔๔.

วนิดา เปรมวุฒิกล่าวว่ แนวคิดมนุษยนิยมเริ่มเป็นที่รู้จักในสมัยเรอเนสซองส์รุ่งเรืองหรือยุคทอง ประมาณระหว่างปีคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญเรื่องของปัจเจกชน เสรีภาพ และให้ความสำคัญแก่มนุษย์ด้านความคิดและการกระทำ ก่อให้เกิดความปรารถนาที่จะค้นหาคุณธรรม และความเป็นไปของสิ่งต่างๆ แนวคิดนี้มีหลักแห่งความคิดว่า มนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง และเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด ซึ่งตรงข้ามกับหลักปรัชญายุคกลางที่ถือพระเจ้าเป็นจุดศูนย์กลางของ ความสำเร็จ เพราะฉะนั้นแนวคิดมนุษยนิยมจึงมีส่วนผลักดันให้มนุษย์เกิดการใฝ่หาความรู้ที่แท้จริง เพื่อชีวิตที่ดีในโลก จริงอยู่แม้ขบวนการแนวคิดแบบมนุษยนิยมเพิ่งจะปรากฏในประวัติศาสตร์ปรัชญา เป็นครั้งแรกในประเทศอิตาลี เมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ และได้แผ่ขยายไปยังประเทศอื่นๆ ในทวีป ยุโรป^๓ ในเวลาต่อมา ก็ตาม ถึงกระนั้นเมื่อพิจารณาถึงแนวคิดของนักปรัชญาในอดีตที่ผ่านมา ก่อนหน้านั้นแล้ว ก็เห็นว่า แนวคิดแบบมนุษยนิยมได้เกิดขึ้นมาแล้วพร้อมๆ กับประวัติศาสตร์ปรัชญานั้นเอง โดยจะเห็นได้จากว่า นักปรัชญากลุ่มแรกในยุคกรีกโบราณที่หันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับชีวิตคือกลุ่ม โซพิสท์และโสเครตีส^๔ รวมทั้งนักปรัชญาคนอื่นๆ ในยุคต่อมา ต่างก็มีลักษณะความเป็นมนุษยนิยมไม่ แฉ่งมมใดกัมมหนึ่ง

ถึงแม้ปรัชญามนุษยนิยมจะมีความเป็นมาที่ยาวนานและเป็นเรื่องยากที่จะระบุให้ชัดเจน ลงไปว่ามีจุดเริ่มต้นที่ใด แต่แนวคิดนี้ก็มิอทธิพลและฝังรากลึกอยู่ในชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึง ปัจจุบัน และคำว่ามนุษยนิยม (Humanism) เพิ่งจะนิยมใช้ในศตวรรษที่ ๑๓ นี้เอง โดยหมายถึง นักเขียน นักปราชญ์ ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการของยุโรป ถึงกระนั้น “ความจริงแล้วปรัชญามนุษยนิยม ได้แสดงถึงทัศนะพิเศษและแน่นอนของจักรวาล ธรรมชาติของมนุษย์และวิธีการแก้ไขปัญหาของ มนุษย์”^๕ เมื่อมนุษย์เริ่มยึดติดต่อท่าทีของคำตอบที่มักอ้างสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติหรือพระเป็นเจ้าบ่อย ขึ้น มนุษยนิยมจึงพยายามอธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้นใหม่โดยอิงธรรมชาติมากขึ้น ซึ่งมนุษยนิยม เชื่อว่า แม้มนุษย์จะถูกสร้างมาให้มีธรรมชาติบางประการที่ศาสนาแบบเทวนิยมอาจเห็นว่า เป็นจุด เปราะบางหรือเป็นจุดอ่อน แต่เมื่อถึงที่สุดแล้วมนุษย์ก็สามารถพัฒนาตนเองเพื่อเอาชนะจุดที่ เปราะบางเหล่านั้น มิใช่ยกความเป็นมนุษย์ของตนเองให้เป็นภาระของพระเจ้าเพียงอย่างเดียว ยกตัวอย่างเช่น มนุษย์เรานั้นถูกธรรมชาติสร้างมาให้มีความกลัวต่อสิ่งที่ตนไม่เข้าใจหรือไม่แน่ใจ

^๓ Paul Edward (ed), *The Encyclopedia of Philosophy Dictionary*, Vol.4. (New York: The Macmillan Company Free Press, 1967), p. 69.

^๔ Samuel Enoch, *Stumpf, Socrates to Sartre: A History of Philosophy*, (New York: McGraw-Hill Book Company, 1975), p. 31.

^๕ Corliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, (New York: Humanist Press, 1997), p. 18.

เมื่อมนุษย์เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่น่าหวาดกลัวเช่น พายุร้าย พายุฝน น้ำท่วม เป็นต้น มนุษย์ก็เกิดความกลัว หรือเมื่อเรามองเข้าไปในความมืด เราไม่แน่ใจว่าในนั้นจะมีอะไรบ้าง เราก็กว้าง ความกลัวนี้ ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหาที่พึ่งทางใจ

ศาสนาแบบเทวนิยมเชื่อว่า โดยธรรมชาติของตัวมนุษย์เองนั้น มนุษย์มิได้มีความเข้มแข็งพอที่จะเป็นที่พึ่งของตนได้อย่างแท้จริง หลายเรื่องมนุษย์อาจพึ่งพาตนเองได้ โดยต้องการความช่วยเหลือจากสิ่งอื่นที่มีอำนาจมากกว่ามนุษย์ แต่ในเรื่องที่สำคัญลึกซึ้งอย่างเช่น ความหวาดกลัวต่อสิ่งที่มนุษย์ไม่รู้จักรัก เช่น ชีวิตหลังความตาย มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่าตน เช่น พระผู้เป็นเจ้า เป็นต้น แต่แนวคิดแบบมนุษยนิยม พยายามแนะนำและแก้ไขด้วยการอธิบายเพื่ออุดช่องโหว่ทางความคิดอันเป็นจุดเปราะบางที่ถูกสร้างมาตามธรรมชาติให้กลัวสิ่งที่ตนไม่รู้จักรักคุ้นเคยนี้ และให้กำลังใจแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันว่า ด้วยสติปัญญาของเราที่มีอยู่ วันหนึ่งมนุษย์จะค่อยๆ เรียนรู้ที่จะขจัดปัญหาเหล่านี้ออกไปจากชีวิตได้ เราสามารถเอาชนะจุดอ่อนทุกอย่างที่ธรรมชาติสร้างมาให้แก่ตนได้เสมอ หากว่าเรามีความเพียรพยายามและรู้จักใช้สติปัญญาของตนอย่างเพียงพอ ความมั่นใจในศักยภาพของมนุษย์ตามที่กล่าวมา เป็นเหตุให้มนุษย์รู้จักพึ่งพาตนเองมากขึ้น และเป็นเหตุให้ “เกิดการวิเคราะห์ถึงความสามารถอันเป็นธรรมชาติของมนุษย์ โดยนักคิดในสายมนุษยนิยมในยุคต่อมา”^๖

๒.๒ มนุษยนิยมในปรัชญาอินเดีย

แนวคิดมนุษยนิยมเมื่อพูดในแง่ประวัติศาสตร์เป็นแนวคิดที่ริเริ่มขึ้นในยุโรปยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา แต่เมื่อมองในด้านของเนื้อหาแล้วจะเห็นได้ว่าแนวคิดมนุษยนิยมดังกล่าวก็แทรกซึมอยู่ในแนวคิดทางปรัชญาศาสนาทางตะวันออกที่เป็นอเทวนิยมได้ด้วย โดยเฉพาะพุทธศาสนาเพราะเป็นแนวคิดที่ปฏิเสธอำนาจเหนือธรรมชาติและให้ความสำคัญกับมนุษย์ ว่ามีศักยภาพที่จะฝึกตนได้ แต่แนวคิดมนุษยนิยมแบบตะวันออกก็มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากแนวคิดมนุษยนิยมแบบตะวันตก

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดมนุษยนิยมทางตะวันออกก็เป็นที่น่าสนใจว่าแนวคิดหลักๆ ไม่ว่าจะเป็นศาสนา ปรัชญา หรือขนบประเพณีจารีตทั้งหลายล้วนแล้วแต่เกิดจาก “จีนและอินเดีย”^๗ เพราะทั้งสองที่นี้ถือได้ว่าเป็นอู่อารยธรรม เป็นภูมิปัญญา เป็นจิตวิญญาณของซีกโลกตะวันออกเลยทีเดียว เนื่องจากปรัชญากับศาสนาทางตะวันออกเป็นสิ่งที่เคียงคู่กันมาเสมอ ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง ซึ่งต่างจากตะวันตกที่ปรัชญากับศาสนาเดินเส้นทางเป็นคู่ขนาน โดยที่ศาสนานับศรัทธาและการปฏิบัติด้วยความจงรักภักดีต่อพระเจ้า ส่วนปรัชญาวิพากษ์วิจารณ์ศาสนาด้วยทฤษฎีต่างๆ ตรงกันข้ามปรัชญาตะวันออกจะเป็นปรัชญาชีวิต ที่เน้นหลักจริยศาสตร์หรือการปฏิบัติให้ถูกต้องใน

^๖ สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๖.

^๗ เสถียร โพธิ์นันทะ, เมธีตะวันออก, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ: ทวีพิมพ์ดี, ๒๕๒๒), หน้า ๑.

การดำเนินชีวิตและปฏิบัติหน้าที่ของมนุษย์ เช่น ปรัชญาอินเดียที่ไม่ส่งเสริมแต่เพียงการเรียนรู้อย่างเดียวแต่ต้องนำความรู้นั้นไปปฏิบัติด้วยซึ่งอดิศักดิ์ ทองบุญได้ให้ความคิดเห็นไว้ว่า

ปรัชญาอินเดียทั้งหมด ยกเว้นปรัชญาจรวาก มีมูลฐานมาจากศาสนาจึงมีลักษณะ เป็นคำอธิบายขยายความคำสอนทางศาสนา โดยใช้หลักเหตุผลเป็นเครื่องมือและใช้วิธีจัดลำดับหมวดหมู่ของเรื่องเช่นเดียวกับปรัชญาตะวันตก ปรัชญาอินเดียจึงเป็นปรัชญาอีกแบบหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่ทั้งทางศาสนาและปรัชญาแบบตะวันตกจะเรียกว่าปรัชญาศาสนาก็ได้ แต่ที่ถูกควรเรียกว่าปรัชญาชีวิตจึงจะสมเหตุสมผลกว่า^๔

ดังนั้นเมื่อกล่าวถึงแนวคิดมนุษยนิยมในปรัชญาตะวันออกจะสื่อความหมายใน ๓ ประเด็นหลักคือ (๑) จุดหมายของชีวิต (๒) การอุทิศตนเพื่อจุดหมายนั้น และ (๓) การบรรลุถึงจุดหมายนั้นด้วยความเพียรพยายามของมนุษย์ ตามนัยนี้เห็นได้ว่าแนวคิดมนุษยนิยมทางตะวันออกเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับจริยศาสตร์ล้วนๆ ในขณะที่ทางตะวันตก เมื่อพูดถึงมนุษยนิยมจะมีความหมายกว้างและครอบคลุมปรัชญาแทบทั้ง ๔ สาขา คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ ตามนัยยะดังกล่าวแนวคิดมนุษยนิยมทางตะวันออกจึงมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “มนุษยธรรมนิยม” (Humanitarianism) มากกว่าซึ่งมนุษยธรรมนิยมนี้เป็นระบบความคิดที่มุ่งส่งเสริมหรือยกระดับคุณธรรมในหมู่มนุษย์ เพื่อให้สังคมพ้นจากความทุกข์และให้มีความสุขยิ่งขึ้น

ด้วยความที่การศึกษาวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดมนุษยนิยมของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งท่านเองเป็นพระในพุทธศาสนาที่มีต้นกำเนิดจากอินเดียดังนั้นจึงกล่าวถึงลักษณะโดยรวมของแนวคิดทางปรัชญาอินเดียด้วย โดยลักษณะทั่วไปของปรัชญาอินเดียถึงแม้จะมีหลายสาขา แต่ถึงกระนั้นทุกสาขายกเว้นจรวากจะมีลักษณะร่วมกันดังต่อไปนี้

(๑) ถือว่าชีวิตเป็นทุกข์ ปรัชญาอินเดียถือว่า เมื่อมีชีวิตเกิดขึ้นมาแล้วก็ต้องประสบทุกข์กายและทุกข์ใจนานาประการ เช่น แก่ เจ็บ ตาย หิวกระหาย ร้อนหนาว เจ็บปวด ความผิดหวังและความเสียใจ เป็นต้นปรัชญาอินเดียไม่ได้สอนให้มองโลกในแง่ร้าย แต่ให้มองในแง่ความจริงดูทางแพทย์ที่บอกว่า โลกเต็มไปด้วยเชื้อโรคต่างๆ ฉะนั้น ปรัชญาอินเดียถึงแม้จะสอนว่าชีวิตเป็นทุกข์ แต่ไม่ได้สอนให้ยอมสงบอยู่กับความทุกข์ เพราะในขั้นต่อไปก็ได้สอนถึงวิธีดับทุกข์ด้วย ตั้งแต่ดับทุกข์ได้ชั่วคราวจนถึงถาวร ดังนั้นปรัชญาอินเดีย ถ้าจะว่ามองโลกในแง่ร้ายก็ร้ายในเบื้องต้นเท่านั้น หาใช่ตลอดไปไม่

(๒) เน้นเรื่องสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด ปรัชญาอินเดียถือว่าชีวิตไม่ใช่เพิ่งเริ่มต้นจากกรรมมารดาในชาตินี้ หากแต่ว่ามีมาก่อนหน้านั้นแล้ว เพียงแต่อาศัยกรรมมารดาเป็นที่ปรากฏในชาตินี้เท่านั้น และชีวิตไม่ได้สิ้นสุดลงเพียงแค่งอพงพอนหรือหลุมฝังศพ แต่จะต้องมี

^๔ อดิศักดิ์ ทองบุญ, **ปรัชญาอินเดีย**, (กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๒), หน้า ๓.

ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด และจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไปตราบที่ยังมีกิเลส คนอาจเกิดเป็นสัตว์ สัตว์อาจเกิดเป็นคน ชายอาจเกิดเป็นหญิง หญิงอาจเกิดเป็นชาย คนอาจเกิดเป็นเปรต เป็นสัตว์นรก เป็นเทพ เป็นพรหม หรืออะไรก็ได้ ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่เขาเป็นเหตุ นั่นก็เป็นการบอกไปในตัวว่าปรัชญาอินเดียมีความเห็นว่ามันุษย์พัฒนาได้ ไม่ตายตัวหรือหยุดนิ่งตามอำนาจของการของสิ่งอื่นนอกจากการกระทำของเขาเอง

(๓) เน้นจุดหมายสูงสุดของชีวิต ปรัชญาอินเดียทุกสาขายกเว้นจารวากถือว่า เมื่อชีวิตเป็นทุกข์ก็สอนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้ด้วย ซึ่งอาจมีชื่อต่างกันไป เช่น นิพพาน โมกษะ และไภวรัลย์ เป็นต้น ตามลัทธิอื่นๆ ว่าเป็นสภาวะที่เหนือบุญบาป สภาวะที่ดับความทุกข์ทั้งปวง การที่จะเข้าถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตได้ ก็ด้วยวิชาความรู้แจ้ง ทำให้หลุดพ้นจากกิเลส เป็นคนอิสระโดยแท้ ไม่ต้องเป็นทาสกิเลสอีกต่อไป

(๔) เน้นภาคปฏิบัติ คนอินเดียถือว่า ปรัชญาเป็นส่วนสำคัญของชีวิต เมื่อลัทธิใดมีปรัชญาอะไรขึ้นมา พวกสาวกของลัทธินั้น ก็จะนำมาเป็นปรัชญาชีวิต เพื่อเป็นประทีปส่องทางให้กับชีวิตของตน พวกเขาได้ช่วยกันรักษาปรัชญานั้นไว้ให้มีชีวิตอยู่ ทั้งส่งให้อนุชนรับสืบทอดต่อไป เมื่อรู้แล้วก็ต้องปฏิบัติตามด้วย เพียงแค่ความรู้ในทฤษฎีนั้นไม่เพียงพอ การปฏิบัติจึงมีความจำเป็นควบคู่กันไปกับทฤษฎี ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ใช่มีแต่ปัญญาเท่านั้น แต่ยังมียกเลสอีกด้วย และทั้งสองอย่างต่างก็มีกำลังพอๆ กัน ถ้ากิเลสมียกเลสใจก็ต่ำ แต่ถ้ามีปัญญาและคุณธรรมมีกำลังมากกว่า คนก็จะเป็นคนดีได้เพราะอยู่เหนือกิเลส ดังนั้นการรู้เพียงแค่ตัวปรัชญาจึงไม่เพียงพอที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้น เราจะต้องขัดเกลาจิตใจด้วยการปฏิบัติด้วย เพราะฉะนั้นปรัชญาอินเดีย จึงเป็นปรัชญาศาสนา คือรู้แล้วต้องนำมาปฏิบัติ

(๕) ถือว่าอาตมันหรือวิญญาณเป็นอมตะ ปรัชญาอินเดียทุกสาขายกเว้นจารวากถือว่า วิญญาณเป็นอมตะไม่ตายไปจากร่าง เมื่อร่างกายคร่ำคร่าหรือชำรุดใช้ไม่ได้อีกแล้ว วิญญาณก็จะออกจากร่างไปถือเอาร่างใหม่ในภพภูมิต่อไป ตามกรรมที่ทำไว้ ร่างกายเปรียบเสมือนเสื้อผ้า คนสวมเสื้อผ้าคนเดียวแต่ทว่ามีเสื้อผ้ามากมาย ร่างกายต้องตกอยู่ในกาลเทศะ แต่วิญญาณหาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ปรัชญาอินเดียแม้จะถือว่าวิญญาณเป็นอมตะทุกลัทธิแต่ก็รายละเอียดแตกต่างกันไป กล่าวคือ ปรัชญาอินเดียสาขาต่างๆ จะถือวิญญาณเป็นอมตะแบบยืนโรงคงร่างถาวร แต่ในทางพระพุทธศาสนา จะถือแบบสันตติคือรับช่วงสืบทอดกันไปไม่ขาดสายตามเหตุปัจจัย^๔

จากลักษณะข้างต้นเป็นการตอกย้ำว่า แนวคิดทางปรัชญาของตะวันออกเป็นสิ่งที่อยู่ติดพันกับศาสนาอย่างแยกไม่ออก เพราะปรัชญาสำหรับคนอินเดียก็คือหลักการดำเนินชีวิต หลักพัฒนา

^๔ พิน ดอกบัว, ปวงปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๕), หน้า ๙-๑๒.

ชีวิตมนุษย์ให้สู่ความสูงส่งทางจิตใจ หรือการอยู่เหนืออำนาจกิเลสเข้าถึงอิสรภาพที่แท้จริงคือโมกษะ นิพพาน หรือไภวีย์ เมื่อใช้นิยามทางแนวคิดมนุษยนิยมมาตรวจสอบดูก็พบว่า ปรัชญาอินเดียมีความเป็นมนุษยนิยมโดยแท้จริง โดยเฉพาะพุทธศาสนาที่เริ่มต้นทุกสิ่งทุกอย่างที่ตัวมนุษย์ เห็นว่ามนุษย์มีศักยภาพพอที่ฝึกตนให้สูงขึ้นได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ในหมู่มนุษย์ ผู้ที่ฝึกตนประเสริฐที่สุด”^{๑๐} นั้นแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ในทัศนะของพุทธปรัชญานั้น สามารถพัฒนาตนเองให้สูงขึ้นได้ จนเข้าถึงอิสรภาพได้ด้วยความเพียรพยายามของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องอ้อนวอน หรือรอคอยให้สิ่งอื่นมาดลบันดาลให้

แนวคิดมนุษยนิยมทางตะวันตกและตะวันออกโดยเฉพาะพุทธปรัชญาอาจเกิดขึ้นในเวลาที่แตกต่างกันก็จริง แต่สิ่งหนึ่งที่คล้ายกันคือความต้องการออกจากคติความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิมที่ไม่สนับสนุนคุณค่าของมนุษย์ เห็นมนุษย์เป็นเพียงสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากอำนาจบางอย่างและต้องก้มหน้ารับใช้ตามคำบัญชาภายใต้บัญญัติทางศาสนา ซึ่งมนุษย์เห็นว่าไม่สมเหตุสมผล เพราะถึงแม้ว่าเราไม่รู้ว่าเราเกิดมาจากอะไรก็ไม่ได้หมายความว่า จะมีสิ่งที่สร้างเรา หรือการสร้างเราขึ้นมาเพื่อให้เป็นทาสรับใช้และยอมจำนนก็ไม่มีเหตุผลเช่นกัน การปฏิเสธเทพเจ้าทำให้มนุษย์ตระหนักรู้ในตัวมนุษย์ ทำให้มนุษย์ดิ้นรนเพื่อตัวมนุษย์เองมากขึ้น ทำให้พวกเขาเคารพตนเองมากขึ้น

๒.๓ ความหมายของแนวคิดมนุษยนิยม

ราชบัณฑิตยสถานได้ให้ความหมายของแนวคิดมนุษยนิยมไว้ ๒ ประการ คือ ๑ ทัศนะที่ถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มีศักดิ์ศรี มีค่า และมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองโดยอาศัยเหตุผล และวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ไม่ต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด ๒ มนุษยนิยมตามทัศนะของกลุ่มศาสนาบางกลุ่มถือว่า มนุษย์จะพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ก็แต่โดยอาศัยคำสอนทางศาสนา^{๑๑}

ในสารานุกรมปรัชญาว่า “มนุษยนิยมคือแนวคิดที่ถือเอาความก้าวหน้าของมนุษยชาติเป็นเป้าหมายของการกระทำ ส่งเสริมให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ ด้วยความยุติธรรม มีศักดิ์ศรีที่มีมนัสรู้จักคิดและรับผิดชอบการกระทำของตนต่อสังคม”^{๑๒} ความเชื่อในความเป็นจุดศูนย์กลางของมนุษย์เป็นหลักการพื้นฐานของแนวคิดมนุษยนิยม และเป็นลักษณะเด่นที่แยกมนุษยนิยมออกจากแนวคิดอื่นๆ โดยเหตุที่มนุษยนิยมสนใจต่อทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อธรรมชาติของมนุษย์และศักยภาพของเขาในการพัฒนาตนเองและสังคม ดังนั้นมนุษยนิยมจึงให้ความสำคัญต่อตัวของมนุษย์เองในที่สุด และยังรวมถึงการให้อิสระแก่มนุษย์ในการแสวงหาหนทางที่จะกำหนดชีวิตของ

^{๑๐} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๑๓๓.

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ:ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๔๔.

^{๑๒} กীরติ บุญเจือ, สารานุกรมปรัชญา, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒), หน้า ๑๙๒.

ตน ชีวิตของมนุษย์กับโลกหรือธรรมชาติเป็นเอกภาพสอดคล้องกัน และมนุษย์ไม่อาจปฏิเสธบทบาทของตนเองต่อโลกและเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน^{๑๓}

“มนุษย์นิยมพิจารณาคุณค่าของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลและเกี่ยวข้องกับสวัสดิภาพ การพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและสภาพแวดล้อมที่ดี มนุษยนิยมจึงเป็นทัศนะที่ ตรงกันข้ามกับลัทธิที่นิยมใช้ความรุนแรงในการตัดสินปัญหาและทัศนคติที่ไม่เคารพความคิดเห็นของ คนอื่น”^{๑๔} อีกทั้งแนวคิด มนุษยนิยมมุ่งส่งเสริมการพัฒนาศีลธรรมของปัจเจกบุคคล และการ สร้างสรรค์ที่ดีงาม คือการยอมรับว่า มนุษย์เป็นเจ้าของชีวิตของตนเอง ต้องรับผิดชอบต่อชีวิตของ ตนเอง และรับผิดชอบต่อชีวิตของมนุษยชาติด้วย ดังนั้นมนุษย์นิยม จึงเลือกที่จะยอมรับการ รับผิดชอบต่อชีวิตของผู้อื่น เพราะมนุษย์นิยมมีสมมติฐานที่มองมนุษย์ในแง่ดี มีความรักในเพื่อน มนุษย์ มนุษย์ในสังคมมีหน้าที่ที่พึงมีต่อกัน สภาพสังคมตามแนวมนุษย์นิยมจึงเป็นสังคมที่สงบงาม ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างปรารถนาดีและกระทำดีต่อกัน^{๑๕}

มนุษย์นิยม เป็นแนวคิดที่ต้องการปลดปล่อยตนเองของมนุษย์จากการกดขี่ข่มเหงระหว่าง มนุษย์ด้วยกัน และทั้งการกดขี่ครอบงำเชิงสติปัญญา และจินตนาการของกรอบความคิดทางศาสนา การเมือง และสังคม เป็นขบวนการของมนุษย์ที่จะแสวงหาสิ่งที่ดีที่สุด ทั้งที่เป็นภูมิปัญญาหรือระบบ เศรษฐกิจการเมือง ที่ไม่เพียงแต่หวังจะประกันความสุขสมบูรณ์ทางสิ่งแวดล้อม และความเป็นอยู่ของ มนุษย์ในทางสังคมเท่านั้น หากยังเพื่อประกันความเป็นอิสระเสรีของมนุษย์อีกด้วย ซึ่งความเป็น อิสระเสรีนี้ไม่ได้ถือว่าเป็นเพียงสิทธิพื้นฐานหรือเงื่อนไขตามธรรมชาติของมนุษย์เท่านั้น หากยังถือเป็น ความเชื่อที่แน่นแฟ้น อีกด้วย ยิ่งกว่านี้ความสุขสมบูรณ์ตลอดจนอิสระเสรีภาพของมนุษย์จะต้องมีขึ้น ภายใต้งานไขของความเสมอภาคและยุติธรรมเท่านั้น^{๑๖}

ชิลเลอร์ (Schiller) นักปรัชญาตะวันตกที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ได้ให้ความหมายของมนุษย์ นิยมไว้ตอนหนึ่ง ว่ามนุษย์นิยม เป็นระบบปรัชญาที่คัดค้านแนวความคิดหรือทฤษฎีใดๆ ที่ไม่คำนึงถึง ผลทางปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของมนุษย์ แต่ขณะเดียวกันก็สนับสนุนระบบปรัชญาใดๆ ที่มุ่งแปร ทฤษฎีและความจริง ตามที่กล่าวอ้างถึงให้ปรากฏผลออกมาเป็นการกระทำในชีวิตจริงของมนุษย์ มนุษยนิยมยกความเป็นใหญ่และความสำคัญที่สุดให้แก่มนุษย์ มนุษย์ผู้พร้อมด้วยความพยายาม และ สมรรถวิสัย ในการกำหนดรูปแบบของโลกมนุษย์และควบคุมบังการชะตาชีวิตของมนุษย์เองได้ มนุษย์

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน เดรสเดน, เช็ม., *ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาและลัทธิมนุษยชน*, แนวคิดพื้นฐานอารย ธรรมตะวันตก, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๒๓.

^{๑๔} Frolov, I., *Dictionary of Philosophy*, (Moscow: Progress Publisher, 1980), p. 178.

^{๑๕} See also Blackham, H.J., *Humanism*, (Harmands worth: Penguin Book, 1968), p. 13.

^{๑๖} ชัช กิจกรรณ, *ประชาธิปไตยและสังคมนิยม: วิวัฒนาการของเอกภาพแห่งหลักการมนุษย์นิยม*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๘๑.

สามารถแปรรูปเปลี่ยนความหมายของโลก และชีวิตให้เป็นไปในลักษณะต่างๆ ได้ สามารถประกอบกรรม ทำให้โลกและชีวิตดีขึ้นหรือเลวลงได้^{๑๗}

คอร์ลิสส์ (Corliss Lamont) ได้ให้ความหมายแก่นักคิดของมนุษยนิยมไว้อย่างครอบคลุมไว้ถึง ๑๐ ประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

๑ มนุษยนิยมเชื่อเรื่องจักรวาลหรืออภิปรัชญาแบบธรรมชาติ หรือมีทัศนะต่อจักรวาลที่จะต้องพิจารณาทุกส่วนของความลึกลับเหนือธรรมชาติ สรรพสิ่งเป็นสถานะแห่งธรรมชาติอย่างแท้จริง มีการเปลี่ยนแปลงทั้งสสารและพลังงานอย่างสม่ำเสมอ เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างอิสระจากจิตหรือวิญญาณใดๆ

๒ มนุษยนิยมอาศัยกฎเกณฑ์และข้อเท็จจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นพิเศษ เชื่อว่ามนุษย์เป็นผลผลิตทางวิวัฒนาการของธรรมชาติ จึงเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกจากหน้าที่ของสมอง และเป็นเอกภาพหนึ่งเดียวกับร่างกาย ดังนั้นเราถึงไม่สามารถมีความรู้ลึกซึ้งนักคิดได้หลังจากตาย

๓ มนุษยนิยมมีความเชื่อมั่นอย่างที่สุดต่อตัวมนุษย์เอง เชื่อว่ามนุษย์เป็นเจ้าของพลังหรือมีศักยภาพพอที่จะแก้ไขปัญหของตน โดยอาศัยเหตุผลเป็นพื้นฐาน และนำวิธีการทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้อย่างกล้าหาญและชัดเจน

๔ มนุษยนิยมเป็นทัศนะที่ตรงกันข้ามกับแนวคิดนิตินิยมทางจักรวาล ทฤษฎีพรหมลิขิต หรือทฤษฎีการทำนาย แต่เชื่อว่ามนุษย์ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเป็นเจ้าของเสรีภาพแห่งการเลือกสรรและการกระทำอย่างแท้จริง ถึงแม้จะถูกกำหนดด้วยวัตถุภายนอก (ร่างกาย) แต่มนุษย์ก็กำหนดชะตาชีวิตตัวเองได้

๕ มนุษยนิยมเชื่อในจริยศาสตร์หรือศีลธรรมว่า เป็นรากเหง้าของความเป็นมนุษย์ในโลกใบนี้ ความสัมพันธ์ต่อกันและกันในโลกใบนี้มีเป้าหมายสูงสุดคือความสุข ความมีเสรีภาพ และความเจริญก้าวหน้าทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และจริยธรรมของมวลมนุษย์ โดยไม่จำกัดชาติ เชื้อชาติ หรือศาสนา

๖ มนุษยนิยมเชื่อว่า ปัจเจกชนจะสามารถบรรลุถึงความดีงามของชีวิตได้ด้วยการพึงพอใจในตัวเองก่อนและสืบต่อพัฒนาตนเองด้วยการชำนานในงานเฉพาะด้านและงานอื่นๆ แล้วอุทิศตนเองเพื่อความผาสุกของสังคม

๗ มนุษยนิยมเชื่อในความเป็นไปได้ของการพัฒนาความรู้่างไม่มีที่สิ้นสุดและการตระหนักรู้ในความงาม รวมไปถึงการตระหนักรู้ในคุณค่า และความงามของธรรมชาติ เพื่อว่าประสบการณ์ทางสุนทรียศาสตร์นี้จะซึมซาบเข้าไปในจิตใจของผู้คน

^{๑๗} See also Schiller, *Humanism*, (London: Studies in Humanism, 1912), pp. 70-71.

๘ มนุษยนิยมเชื่อในความเจริญทางสังคมตลอดถึงโลกแห่งประชาธิปไตย สันติภาพ และการมีมาตรฐานชีวิตที่สูงขึ้นทั้งระดับชาติ และนานาชาติล้วนแต่วางอยู่บนพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจ

๙ มนุษยนิยมเชื่อในความสมบูรณ์ของสังคมที่กระทำตามเหตุผลและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การมีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และเสรีภาพของประชาชนที่มีต่อเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปกครองแบบประชาธิปไตยและระบบรัฐสภา

๑๐ มนุษยนิยมแบบวิทยาศาสตร์เชื่อว่า เราสามารถตั้งคำถามกับสมมติฐานและความเชื่อพื้นฐานต่างๆ ได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด มนุษยนิยมไม่ใช่คำสอนใหม่ แต่เป็นพัฒนาการทางปรัชญาที่เปิดโอกาสให้แก่การพิสูจน์ทดลอง การค้นพบข้อเท็จจริงใหม่ และการใช้เหตุผลอย่างรัดกุม^{๑๘}

จากการให้นิยามและความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สามารถกล่าวได้ว่า แนวคิดมนุษยนิยม (Humanism) โดยภาพรวม หมายถึง “แนวคิดที่ถือมนุษย์และคุณค่าความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญเบื้องต้น เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่ยอมรับคุณค่าหรือศักดิ์ศรีของมนุษย์และถือมนุษย์เป็นเกณฑ์วัดสรรพสิ่ง”^{๑๙} เป็นแนวคิดที่ยึดเอาตัวมนุษย์เป็นแกนกลาง เป็นจุดศูนย์กลางของการพัฒนาวิถีชีวิตของตนให้ดีขึ้น เพราะมนุษย์มีอิสรภาพที่จะทำหรือกำหนดชะตากรรมของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพา หรือรอคอยให้อำนาจอื่นใดมาช่วยเหลือ นอกเหนือจากกำลังสติปัญญาของมนุษย์เอง ดังนั้นแนวคิดมนุษยนิยมจึงเป็นอเทวนิยมส่วนหนึ่ง ที่ไม่เชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ คำว่ามนุษยนิยมบางทีก็เป็นคำที่ใช้เพื่อให้ความหมายตรงข้ามกับคำว่า สมบูรณนิยมและเทวนิยม^{๒๐} ซึ่งทั้งสองคำนี้เป็นแนวความคิดที่ให้ค่าความเป็นมนุษย์น้อยกว่าสิ่งสูงสุดอันได้แก่พระเจ้า เพราะแนวคิดนี้ถือว่า สิ่งสูงสุดคือพระเจ้าเท่านั้นที่เป็นที่มาของความดีงามและการสร้างสรรค์ทั้งปวง

กล่าวโดยสรุป มนุษยนิยม หมายถึงทัศนะที่ยกคุณค่าและความสำคัญสูงสุดให้แก่ความเป็นมนุษย์ มุ่งแสวงหาแนวทางที่ดีที่สุดเพื่อมนุษย์ในโลกมนุษย์ ถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และเป็นมาตรฐานของทุกสิ่งทุกอย่าง ถือว่ามนุษย์มีเจตจำนงอิสระ พลังความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความพยายาม ศักยภาพ ศักดิ์ศรีโดยธรรมชาติ มนุษย์อยู่ในวิสัยที่รับผิดชอบต่อชะตากรรมของตนได้ โลกย่อมเป็นไปตามความคิดของมนุษย์มนุษยนิยมไม่ตีคุณค่าของสิ่งใดๆ เหนือคุณค่าของความเป็นมนุษย์ จุดมุ่งหมายสูงสุดของมนุษยนิยมถือประโยชน์สุขของมวลมนุษย์โดยส่วนรวม ความจริงต้องเป็นความจริงที่ก่อให้เกิดผลจริงในทางปฏิบัติ และเป็นความจริงโดยมนุษย์และเกี่ยวกับเรื่องของมนุษย์ แม้ผลของ

^{๑๘} Corliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, pp. 13-15.

^{๑๙} Paul Edward (ed.), *The Encyclopedia of Philosophy and Religion*, Vol.4, p. 70.

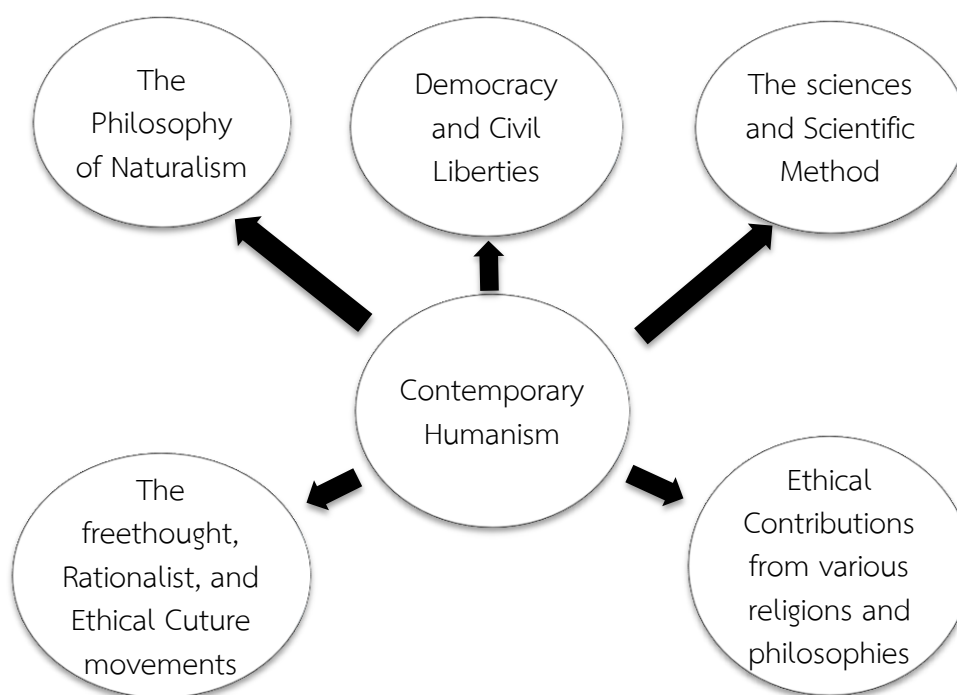
^{๒๐} W.L. Reese, *Dictionary of Philosophy and Religion*, (New Jersey: Humanities Press, 1980), p. 235.

การปฏิบัติตามความจริงนั้น ก็ต้องเป็นผลดีและให้คุณประโยชน์แก่มนุษย์ เป็นความจริงที่ปรุ่งแต่งให้ความเป็นมนุษย์ดีขึ้น มีคุณค่ายิ่งขึ้น จนในที่สุดสามารถจัดความทุกข์ของมนุษย์ได้

๒.๔ ลักษณะสำคัญของมนุษยนิยม

จากนิยามความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่ามนุษยนิยมได้รวมเอาลักษณะแนวคิดที่สำคัญๆ ของปรัชญาจากหลายๆ สำนักมาใช้เป็นพื้นฐาน รูปแบบ โครงสร้างและเนื้อหาของปรัชญาตนเอง ปรัชญาฝ่ายต่างๆ ที่นักปรัชญาฝ่ายมนุษยนิยมนำเอามารวบรวมเป็นแนวคิดของตนเองซึ่งมีลักษณะหลายอย่างทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่านักคิดหรือนักปรัชญาคนนั้นเน้นที่ด้านใดเป็นหลักดังแผนภาพต่อไปนี้

Background and affiliations of the Humanist Philosophy^{๒๑}

จากแผนภาพที่ คอรัลลิส (Collis) แสดงไว้ จะเห็นได้ว่า แนวคิดมนุษยนิยมนั้นมีความเกี่ยวพันหรือมีลักษณะที่ครอบคลุมแนวคิดทางปรัชญาไว้ในหลายลักษณะทั้ง อภิปรัชญา ที่ส่งเสริมแนวคิดแบบธรรมชาตินิยม และวัตถุนิยมซึ่งแนวคิดทั้งสองไม่มีพื้นที่ให้กับพระเจ้า (God) หรือสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (Supernatural Being) ญาณวิทยาก็ยึดหลักของเหตุผลนิยมและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติสามารถใช้ให้เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ได้ จริยศาสตร์เน้นที่ประโยชน์และความสุขของชีวิตมนุษย์ในโลกปัจจุบัน และปรัชญาการเมืองที่เน้นแนวคิดแบบประชาธิปไตย สิทธิ

^{๒๑} Corlliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, p. 2.

เสรีภาพ ความเท่าเทียมของปัจเจกชนเป็นหลัก ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยจะได้อธิบายในแต่ละลักษณะเป็นลำดับไป

๒.๔.๑ อเทวนิยม (Atheist Element)

อเทวนิยม (Atheism) หมายถึง แนวคิดที่ไม่เชื่อในความมีอยู่ของพระเจ้า หรือยืนยันว่าพระเจ้านั้นไม่มีตัวตน ในปรัชญาตะวันตก ได้มีการหาเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของพระเจ้า และมีการหาเหตุผลมาเพื่อมาหักล้างความมีอยู่ของพระเจ้านามาเป็นเวลานาน ตัวอย่างเช่นว่า แนวคิดเกี่ยวกับพระเจ้านั้นขัดแย้งกันเองในทางตรรกะ หรือว่า ความมีอยู่ของความชั่วร้ายในโลกนี้ คือสิ่งที่บ่งบอกถึงความไม่สมเหตุสมผลของความมีอยู่ของพระเจ้าในคริสตศาสนา ที่เต็มไปด้วยความรอบรู้ มีพลังอำนาจเหนือทุกสิ่งอย่าง และทรงมีมหากรุณาเมตตาต่อสรรพสิ่ง^{๒๒}

คำว่า อเทวนิยม เป็นศัพท์ทางศาสนาและปรัชญาโดยตรง มีความหมายสองนัยหรือสองระดับ คือ นัยแรกเห็นว่าพระเป็นเจ้า (God) ไม่มี และนัยที่สองเห็นลดหย่อนผ่อนปรนลงมาหน่อย คือ สมมติว่าพระเจ้านี้ ก็ไม่เห็นจะมีอะไรมาเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์ หรือไม่เห็นเกี่ยวกับเรื่องของมนุษย์เลย นี่ก็แปลว่าปรัชญาฝ่ายอเทวนิยม ไม่ยอมรับเรื่องของพระเป็นเจ้าทั้งในแง่ของภววิทยา (Ontological principle) และในแง่ของจริยศาสตร์ (Ethical principle) ตลอดจนในแง่อื่นๆ อีกด้วย

อเทวนิยมถือว่าเป็นลักษณะหนึ่งของแนวคิดมนุษยนิยม มนุษยนิยมเรียกนักปรัชญากลุ่มนี้ว่า มนุษยนิยมแบบฆราวาส (Secular Humanism) ซึ่งมีจุดกำเนิดในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ซึ่งเป็นยุคแรกๆ ที่มนุษย์ได้ลดทอนความสำคัญของพระเจ้า ในการเป็นศูนย์กลางความสนใจของมนุษย์ และเป็นช่วงเวลาที่สำคัญทางวิทยาศาสตร์ที่แตกต่างในเรื่องความสำคัญของมนุษย์บนโลกนี้ เริ่มเข้ามาแทนที่คำอธิบายเชิงเทววิทยาแบบเดิม และเช่นเดียวกับเรื่องทั่วไปในประวัติศาสตร์ ตามเรื่องเล่าที่คุ้นเคยก็คือกระบวนการนี้ได้เข้าสู่ภาวะวิกฤติในสงครามศาสนา ซึ่งดำเนินมาถึงจุดสูงสุดแห่งการนองเลือดในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ ในช่วงเวลานี้ความหลงใหลในนิกายบ่อนทำลายซึ่งเผยแพร่โดยการปฏิรูปศาสนาฝ่ายโปรเตสแตนต์ (Protestant Reformation) ถูกกำราบลงในที่สุดด้วยการเปลี่ยนแปลงทางโลก ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากบรรดานักคิดแห่งยุคเรืองปัญญา อาทิ ฮอบส์และล็อก และกระแสแห่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ผลลัพธ์จากกระบวนการเหล่านี้ค่อยๆ สะสม ทำให้เทววิทยาการเมืองบนพื้นฐานของการเผยแผ่จะธรรมแห่งสวรรค์ ถูกแทนที่ด้วยปรัชญาการเมืองที่มีพื้นฐานอยู่บนเหตุผลของมนุษย์ ศาสนาถูกย้ายไปสู่โลกส่วนตัวที่ได้รับการปกป้องคุ้มครองอย่างดี ในขณะที่โลกทางสาธารณชนที่เปิดกว้างและเสรีถูกสร้างขึ้น ภายในนั้น

^{๒๒} Michael Proudfoot and A.R Lacey, *The Routledge Dictionary of Philosophy* -4th

เสรีภาพแห่งการแสดงออก และยอมรับในความแตกต่างเป็นสิ่งที่มียุติพลเหนือกว่า นอกจากนี้ ด้วย
 บัญแห่งความหลากหลายทางโลกนี้เองทำให้ประชาธิปไตยเบ่งบาน และเฟื่องฟูขึ้น^{๒๓}

มนุษยนิยมยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา (Renaissance Humanism) ถือว่าเป็นมนุษยนิยมกลุ่มแรก
 ที่ออกมาต่อต้านคริสตศาสนาในยุคกลาง โดยปฏิเสธความหมกมุ่นในเรื่องอัตตานิรันดร์ (พระเจ้า) หัน
 มาให้ความสนใจกับความสุขของชีวิตในโลกนี้ นักเขียนเช่น ราเบอแล (Rabelais) และอิรามาส
 (Erasmus) ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าฟังว่า “มีความสุขกับการใช้ชีวิตและเพลิดเพลินกับความสุขของเรา”
 สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์ของยุคฟื้นฟูศิลปวิทยานั้น หาใช่มนุษย์ในรูปแบบของนักบวช หรือ
 ผู้สันโดษอีกต่อไป (Ascetic monk) แต่เป็นมนุษย์คนใหม่ที่เรียกว่า Renaissance man คือผู้ที่มีหลาย
 บุคลิกภาพในตัวของคนๆ เดียว ผู้ที่มีความยินดีชื่นชมกับความสำเร็จของมนุษย์ในโลกนี้ นักศิลปะผู้
 ยิ่งใหญ่ชาวอิตาลีเช่น ดา วินชี (Leonardo da Vinci) และ ไมเคิลันเจโล (Michelangelo) ก็อยู่ใน
 กลุ่มนี้ มนุษยนิยมเป็นปรัชญาที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านอิทธิพลขององกรทางศาสนาคริสต์ และต่อต้าน
 การผูกขาดความรู้ หรือสัจธรรมทางศาสนาที่มีอิทธิพลครอบงำมาอย่างยาวนาน ด้วยการพัฒนา
 ความรู้จากฐานของเหตุผลซึ่งแต่เดิมอาศัยศรัทธาเป็นหลัก^{๒๔}

ตลอดยุคกลางที่ผ่านมา มีนักเทววิทยา (Theologians) มากมายพยายามพิสูจน์ความมีอยู่
 ของพระเจ้าด้วยเหตุผลเช่น การอ้างเหตุผลทาง ภาววิทยา (The Ontological Argument) ของ เซนต์
 แอนเซล์ม (Saint Anselm) แอนเซล์มการอ้างเหตุผลทาง จักรวาลวิทยา (The Cosmological
 Argument) ของ เซนต์โทมัสไควนัส (Saint Thomas Aquinas) การอ้างเหตุผลทางอันตวิทยา
 (The Design Argument) ของ วิลเลียม พาเลย์ (William Paley)^{๒๕} ทั้งหมดล้วนถูกคิดขึ้นเพื่อ
 แสดงให้เห็นว่าพระเจ้านั้นมีอยู่ซึ่งก็ถูกโต้แย้งจากนักปรัชญาว่า เหตุผลเหล่านี้ไม่สมเหตุผลในทาง
 ตรรกะ เป็นการพิสูจน์จากความเชื่อที่ว่าพระเจ้านั้นมีอยู่ก่อนแล้ว

ข้อโต้แย้งความมีอยู่ของพระเจ้าของนักปรัชญาฝ่ายอเทวนิยมนั้น ส่วนมากอยู่ที่แนวคิด
 ทาง จริยศาสตร์ โดยเฉพาะปัญหาเรื่องความชั่วร้าย (The Problem of Evil) David Hume กล่าวถึง
 ปัญหานี้ว่า “ถ้าหากมีพระเจ้าที่เปี่ยมด้วยความดีสูงสุด และพลังอำนาจอันหาที่สุดไม่ได้ ก็จะต้องไม่มี
 ความชั่วร้ายอยู่ในโลกนี้ แต่กลับตรงกันข้ามที่โลกเต็มไปด้วยความชั่วร้าย ดังนั้น พระเจ้านั้นจึงไม่

^{๒๓} ดูรายละเอียดใน เบน ดูเปร, 50 คำตอบที่บอกว่าโลกคิดอะไร (สุริยา นภาพร แปล), (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

^{๒๔} See also Corliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, p. 21.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน ศากุน ภัคคีคำ , การอ้างเหตุผลยืนยันการมีอยู่ของพระเจ้า

<http://www.philosophia.net/argumentsfortheexistenceofgod.html> (๑๗ กันยายน ๕๕) และ see also Manuel Velasquez, *Philosophy, A Text with Readings*. 10th Ed, (USA: Belmont, 2010), pp. 236-245.

มียู”^{๒๖} ในทำนองเดียวกันจอห์น สจิวตมิลล์ (John Stuart Mill) และเบอร์ทรันด์รัสเซลล์ (Bertrand Russell) ก็เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ มิลล์กล่าวว่า “ถ้าหากพระเจ้าทรงมีมหิทธานุภาพจริง พระองค์ต้องสามารถช่วยปกป้องความชั่วร้ายต่างๆ ได้ แต่ถ้าหากพระองค์ไม่ทำเช่นนั้น พระองค์ก็ไม่ใช่ความดีอันสูงสุด”^{๒๗}

สถานะเช่นนี้ย่อมเป็นความขัดแย้งกันทางคุณลักษณะของพระเจ้าเองซึ่งทำให้เรายอมรับไม่ได้ว่าพระเจ้ามียุจริงหรือไม่ รัสเซลล์กล่าวไว้ตอนหนึ่งอย่างน่าสนใจว่า

เมื่อใดก็ตามที่ข้าพเจ้าเดินทางไปต่างประเทศ พวกเขาต้องถามเสมอว่า ข้าพเจ้านับถือศาสนาอะไร ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าควรบอกว่า ข้าพเจ้าไม่นับถือศาสนา หรือควรบอกว่าไม่นับถือพระเจ้ามากกว่ากัน ในฐานะนักปรัชญา หากข้าพเจ้ากำลังบรรยายต่อหน้ากลุ่มผู้ฟังในแวดวงปรัชญาล้วนๆ ข้าพเจ้าควรอธิบายว่า ตนเองเป็นผู้ไม่นับถือศาสนา เนื่องจากข้าพเจ้าไม่เคยเห็นการโต้แย้งที่สรุปได้ถึงข้อพิสูจน์ว่า พระเจ้าไม่มีจริง อีกด้านหนึ่ง หากข้าพเจ้าต้องถ่ายทอดความเข้าใจแก่คนทั่วไป ข้าพเจ้าควรบอกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่นับถือพระเจ้า เพราะเมื่อข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่า พระเจ้าไม่มีจริง ข้าพเจ้าต้องพูดเสริมด้วยว่า ข้าพเจ้าไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเทพเจ้าตามแนวคิดโฮเมอร์ไม่มีจริง”^{๒๘}

รัสเซลล์ กล่าวต่อไปอีกว่า “ในเมื่อเป็นไปได้เพื่อจะหาข้อพิสูจน์เพื่อลบล้างข้อสมมติฐานที่ว่า มีกาน้ำชากระเบื้องเคลือบใบหนึ่งโคจรอยู่ระหว่างโลก และดาวอังคาร แต่การจะเชื่อว่า มีอะไรแบบนั้นอยู่จริงโดยปราศจากหลักฐานพิสูจน์ได้นั้น เป็นพฤติกรรมที่ผิดธรรมดา”^{๒๙}

ตามปกติแล้วแต่ละศาสนาในคัมภีร์ของศาสนา คือ ศาสนายิว คริสต์ และอิสลามต่างมีระบบศีลธรรมที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของ “เทวบัญชา” (The divine command theory) นั่นคือพระเจ้าทรงเป็นผู้บัญชาและมนุษย์เป็นผู้ทำตามบัญชานั้น พระเจ้าคือผู้หยิบยื่นชุดคำสั่งทางศีลธรรมคำสอนให้แก่ผู้ที่ศรัทธา ความประพฤติที่มีคุณธรรมจำต้องมีการเชื่อฟัง ส่วนการไม่เชื่อฟังถือว่าเป็นบาป แต่ทฤษฎีดังกล่าวก็มีปัญหาอยู่มากเช่นกัน ในบทสนทนาเรื่องยูโทโพรของเพลโต โซเครตีส ได้เปิดบทสนทนากับหนุ่มน้อยยูโทโพร ในหัวข้อธรรมชาติความภักดีต่อเทพ และพวกเขาเห็นพ้องต้องกันว่าความภักดีต่อเทพ คือ “การกระทำใดก็ตามที่เทพโปรด” จากนั้น โซเครตีสได้ตั้งคำถามที่สำคัญยิ่งว่า การกระทำที่ภักดีต่อเทพเป็นสิ่งที่ภักดีต่อเทพ เพราะนั่นเป็นสิ่งที่เทพเจ้ารัก หรือ เทพเจ้ารักสิ่งนั้น เพราะสิ่งนั้นเป็นการกระทำที่ภักดีต่อเทพกันแน่ ฉะนั้นสิ่งที่ดีนั้น ดีเพราะพระเจ้าทรงบัญชาใช้ไหม

^{๒๖} Manuel Velasquez, *Philosophy, A Text with Readings*. 10th Ed, p. 253.

^{๒๗} Frederick Copleston, S.J., *A HISTORY OF PHILOSOPHY (volume VIII)*. (New York: Doubleday, 1994), p. 91.

^{๒๘} เบน ดูเปร, 50 คำตอบที่บอกว่าโลกคิดอะไร (สุริยา นภาพร แปล), หน้า, ๑๐๑.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

หรือว่า ที่พระเจ้าทรงบัญชาเพราะสิ่งนั้นดี^{๓๐} เห็นได้อย่างชัดเจนว่า การตอบยืนยันต่อคำถามทั้งสองนั้นย่อมทำให้สถานะของพระเจ้ามีปัญหา หากตอบว่าดีเพราะพระเจ้าทรงบัญชา การกระทำตามก็เหมือนกับบังมาย แต่หากตอบว่า ดีเพราะสิ่งนั้นดีนั้นก็เท่ากับว่าความดีเป็นอิสระจากพระเจ้า พระองค์ก็ไร้ซึ่งความสำคัญ

ในหนังสือ ดังนั้นจึงพูดซาราธุสตรา (Thus Spoke Zarathustra) ของนิชเช ถือเป็นการประกาศถึงจุดจบของความเชื่อเรื่องพระเจ้า โดยการบอกว่า “พระเจ้าตายแล้ว” นิชเชเห็นว่า ครั้งหนึ่งพระเจ้าเคยดำรงอยู่ พระเจ้าดำรงอยู่ในขณะที่เราสามารถเชื่อในพระเจ้าได้ พระเจ้าตายแล้วเพราะความเชื่อในพระเจ้าได้กลายเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ซึ่งความตายของพระเจ้าเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์ตระหนักว่า พระเจ้าคือสิ่งที่พวกเขาสร้างขึ้นมาเอง พระเจ้าของคริสต์ศาสนาคือ หลักยึดของศีลธรรมแบบคริสต์ ด้วยการทำให้มนุษย์สำนึกถึงความอ่อนแอของตน การอุทิศตนต่อพระเจ้าได้วิวัฒนาการกลายเป็นการอุทิศตนต่อความจริง ซึ่งอาจเรียกได้ว่าวิทยาศาสตร์ มโนธรรมอันเคร่งครัดและอ่อนโยนที่ความเชื่อในพระเจ้าสร้างขึ้น ในที่สุดแล้วได้หันมาต่อต้านพระเจ้า ความตายของพระเจ้าเป็นการเปิดโอกาสที่ยิ่งใหญ่ที่สุด เพราะมันทำให้การสร้างสรรค์อันยิ่งใหญ่ของค่านิยมต่างๆ ของอนาคตเป็นไปได้ เป็นไปได้ ความตายของพระเจ้าเป็นการปลดปล่อยมนุษย์จากพระเจ้า ขอบฟ้าที่ผ่านๆ มาทำให้มนุษย์ต้องอยู่ในเครื่องพันธนาการ มันกันไม่ให้พวกเขารู้สึกสบายใจในโลกนี้ซึ่งเป็นโลกเดียวที่มีอยู่ตอนนี้ มนุษย์สามารถจงรักภักดีต่อโลกอย่างที่ว่าซาราธุสตราว่ากล่าวให้เขากระทำ หัวใจของโลกเป็นทอง ไม่มีนรก ความตายของพระเจ้าเป็นการปลดปล่อยมนุษย์จากความผิด ความไร้เดียงสาที่สร้างสรรค์ของสัตว์ป่าผมสีทอง อันเป็นตัวอย่างที่ดีของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ความตายของพระเจ้าคือการค้นพบความสามารถในการสร้างสรรค์ของมนุษย์ เมื่อรู้ว่า ขอบฟ้าคือสิ่งที่เขาสร้างขึ้นเอง มนุษย์จึงตระหนักในอำนาจของตนเองมากยิ่งขึ้น ถ้าไม่มีอะไรที่เป็นจริง ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นไปได้ มนุษย์กลายเป็นมนุษย์ด้วยการฉายภาพขอบฟ้าอย่างไม่รู้ตัว ด้วยการฉายขอบฟ้าอย่างรู้ตัว มนุษย์อาจเป็นไปได้มากกว่ามนุษย์^{๓๑}

นิชเชเห็นว่า พระเจ้านั้นเกิดจากความไม่รู้ของมนุษย์ในยุคก่อนๆ สร้างขึ้นจากความกลัวและความงี่เงา กลายเป็นพันธนาการทั้งทางชีวิตจิตใจ ความรู้ การกระทำให้มนุษย์ไม่สามารถก้าวขึ้นสู่ที่สูงกว่าที่เป็นอยู่ได้ การตายของพระเจ้าในทัศนะของนิชเช ก็คือการตายของระบบความเชื่อเดิมๆ ทางศาสนาคริสต์ที่ถูกความจริงทางวิทยาศาสตร์เปิดเผยนั่นเอง จอร์จ ซานตายานากล่าวว่า “แนวคิด

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน เบน ดูเปร, 50 เรื่องจากความไม่เป็นเรื่อง (ดร.อุ๋ทอง โสวินทะ และอุกฤษฏ์ แพทย์น้อย แปล), (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๗-๗๓.

^{๓๑} ดูรายละเอียดใน สมบัติ จันทร์วงศ์ (แปล), ประวัติปรัชญาการเมือง (เล่ม ๓), พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: คบไฟ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๘๖-๒๘๐.

อเทวนิยมของข้าพเจ้า คือความศรัทธาอย่างแท้จริงต่อจักรวาล และปฏิเสธเฉพาะพระเจ้าที่มนุษย์เป็นผู้เสกสรรปั้นแต่งขึ้นตามจินตนาการของพวกเขาเอง เพื่อเป็นข้ารับใช้ผลประโยชน์ของมนุษย์เอง”^{๓๒}

จะเห็นได้ว่า แนวคิดมนุษยนิยมในลักษณะที่เป็นอเทวนิยมนั้น ล้วนแต่ปฏิเสธพระเจ้าทั้งในแง่ภววิทยา และจริยศาสตร์ ดังนั้นวิทยาศาสตร์และวิธีการทางวิทยาศาสตร์โดยอาศัยเหตุผลทางประสบการณ์นิยมจึงเข้ามาแทนที่ฐานคิดทางญาณวิทยาแบบเทวนิยม ในการที่จะเข้าใจโลก หรือค้นหาความจริงของโลกและจักรวาล อีกทั้งจริยศาสตร์ของมนุษย์ก็ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยระบุเจาะจงลงไปที่ประโยชน์สุขของมนุษย์โดย เฉพาะแนวคิดแบบประโยชน์นิยมที่ยึดเอาความสุขและความทุกข์ของมนุษย์มาเป็นตัวตัดสินทางจริยธรรม^{๓๓}

แต่เมื่อกล่าวถึงที่สุดแล้ว เราต้องยอมรับว่าตามความเชื่อแบบเทวนิยม มนุษย์ไม่สามารถรับผิดชอบชีวิตตนเองได้อย่างสิ้นเชิง เพราะมนุษย์ไม่ใช่เจ้าของชีวิตตน ชีวิตนี้เป็นสมบัติของพระเจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็มีแต่พระเจ้าเท่านั้นที่มีสิทธิเต็มที่ในการที่จะรับผิดชอบชีวิตของมนุษย์ กล่าวเปรียบเทียบเพื่อให้เห็นภาพ ง่ายๆ ก็คือ มนุษย์เปรียบได้กับลูก ในขณะที่พระเจ้าเปรียบเทียบกับพ่อ ลูกนั้นอาจมีอิสระที่จะทำอะไรบางอย่างได้เท่าที่พ่อเห็นว่าพอจะเปิดโอกาสให้ทำ แต่เมื่อกล่าวอย่างรวมๆ แล้ว ชีวิตทั้งหมดของลูกจะอยู่ในการดูแลของพ่อ พ่อนั่นเองคือ ผู้รับผิดชอบชีวิตลูก ลูกซึ่งเป็นเด็กไม่อาจรับผิดชอบชีวิตตนเองได้^{๓๔}

๒.๔.๒ ธรรมชาตินิยม (Naturalistic Element)

ธรรมชาตินิยมในทางปรัชญาหมายถึงทฤษฎีที่ยืนยันว่า สิ่งและเหตุการณ์ทั้งปวงในเอกภพคือธรรมชาติ ดังนั้นสามารถเข้าใจได้เต็มที่โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แม้ธรรมชาตินิยมมักถูกเทียบเท่ากับสสารนิยม แต่ก็มีขอบเขตกว้างกว่ามาก กล่าวอย่างเคร่งครัด ธรรมชาตินิยมไม่มีอคติทางภววิทยาต่อชุดเฉพาะของปทัชระเกี่ยวกับความเป็นจริง อันได้แก่ ทวินิยมกับเอกนิยม เทวนิยมกับอเทวนิยม จิตนิยมกับสสารนิยม ปทัชระทั้งปวงล้วนเข้ากันได้ทั้งสิ้นธรรมชาตินิยมมีอิทธิพลมากที่สุดในทศวรรษ ๑๙๓๐ และ ทศวรรษ ๑๙๔๐ ในสหรัฐส่วนใหญ่ในหมู่นักปรัชญาอาทิ เอฟ.เจ.อี วูดบริดจ์ มอร์ริสอาร์.โคเฮน จาห์นดูว์อีย์ เออร์นีสท์เนเกิล สตินีย์ฮุก และ วิลล์เฮิร์ต แวน ออร์มัน ควิน^{๓๕}

^{๓๒} เบน ดูเปร, 50 คำตอบที่บอกว่าโลกคิดอะไร (สุริยา นภาพร แปล), หน้า ๑๐๕.

^{๓๓} See also Manuel Velasquez, *Philosophy, A Text with Readings*. 10th Ed, pp. 251-252.

^{๓๔} พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม (กลางพนม), “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงมนุษยนิยมในบทวิจารณ์ชีวิต”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาพุทธศาสนาและปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๓๕} เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, *พจนานุกรมอังกฤษ-ไทย ปรัชญา*, หน้า ๖๑๔.

ธรรมชาตินิยมเห็นว่า ธรรมชาติเท่านั้นคือสิ่งที่เป็นจริงนิรันดร์ มีพลังกระตุ้นในตัว (Self-activating) ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง (Self-existent) มีทุกอย่างในตัวเอง (Self-contained) อาศัยตัวเอง (Self-dependent) ปฏิบัติการได้ด้วยตนเอง (Self-operating) และมีเหตุผลในตัว (Self-explanatory)

ทัศนะที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ (Anti-super naturalistic) โดยถือว่าปรากฏการณ์ต่างๆ อย่างเป็นไปตามสภาวะความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆ เอง ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติใดๆ ทั้งสิ้น แต่เป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามกาลและเทศะ กล่าวคือธรรมชาตินี้มีโครงสร้างของตนเอง และโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติ

ทัศนะที่มีลักษณะนิยมวิทยาศาสตร์ (Prescientific) ได้แก่ทัศนะที่ถือว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาติสามารถอธิบายได้อย่างสมเหตุสมผลเพียงพอ โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความรู้จะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่มีความรู้ประเภทหนึ่งที่เรียกกันว่า อัจฉนัตติกญาณ (Intuition) คือการรู้เองก็ดี ประสบการณ์เชิงรหัสยะ (Mystical experience) คือประสบการณ์เรื่องลึกลับก็ดี คติความเชื่อ (Faith) ก็ดี วิวรณ์ (Revelation) คือการที่พระเป็นเจ้าเปิดเผยความรู้ให้มนุษย์รับทราบก็ดี ไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง

แต่อย่างไรก็ดี แม้วิทยาศาสตร์จะเป็นวิธีการเดียวที่ทำให้มนุษย์รู้และเข้าใจโลก แต่มนุษย์ก็มีประสบการณ์เกี่ยวกับโลกได้หลายทาง นอกเหนือจากการรู้และการเข้าใจ ธรรมชาตินิยมไม่ถือว่าการรู้ และการเข้าใจโลกเป็นสิ่งสำคัญในการที่มนุษย์มีประสบการณ์เกี่ยวกับโลก

ทัศนะที่ถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มิได้มีฐานะพิเศษเหนือกว่าสิ่งอื่นๆ พฤติกรรมมนุษย์ก็คล้ายๆ กับพฤติกรรมของสัตว์อื่นๆ จะต่างก็ตรงที่มีความซับซ้อนมากกว่าเท่านั้นเอง อิทธิพลจากสังคมและสิ่งแวดล้อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ผันแปรไปต่างๆ กัน คุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง มิได้อาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลัก^{๓๖}

Naturalistic Humanism หรือที่เรียกกันว่า มนุษยนิยมเชิงธรรมชาติเป็นแนวคิดที่เห็นว่าทุกสิ่งอย่างที่ปรากฏในโลกล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องของธรรมชาติ ไม่มีสิ่งทีเรียกว่าเหนือธรรมชาติ มนุษย์คือส่วนหนึ่งของธรรมชาติไม่ได้แยกออกจากธรรมชาติ แน่นนอนว่า มีความจริงมากมายมหาศาลที่อยู่เหนือความรู้ความเข้าใจของมนุษย์ แต่พวกเขาก็เชื่อว่า การค้นพบของมนุษย์ในอนาคตจะนำไปสู่การเปิดเผยขอบเขตของธรรมชาติได้^{๓๗} มนุษยนิยมเชิงธรรมชาติ (Naturalistic Humanism) คือลักษณะหนึ่งของแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมซึ่งเห็นว่า มนุษย์สามารถที่จะควบคุมและเข้าใจโลกด้วยวิธีการทาง

^{๓๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๖๙-๗๐.

^{๓๗} Corliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, p 24.

วิทยาศาสตร์ รวมทั้งค่านิยมทางสังคมและทางจริยศาสตร์ของมนุษย์นิยมได้ แนวคิดเกี่ยวกับจิตวิญญาณ (spirituality) อัจฉตติกญาณ (Intuition) และเรื่องเหนือธรรมชาติถูกลดทอนให้เป็นเพียงเรื่องของอติวิสัย เพราะว่า เป็นสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้ชัดเจน และเป็นเพียงเรื่องของความคิดเห็นส่วนตัว ไม่มีเขตแดนระหว่างธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติเป็นผลมาจากกระบวนการที่อธิบายได้ ซึ่งไม่มีสิ่งใดอยู่นอกเหนือสิ่งนี้ได้^{๓๘}

ธรรมชาตินิยมมองว่า มนุษย์เป็นผลิตผลของวิวัฒนาการ อันเป็นกระบวนการที่ได้ก่อให้เกิดสิ่งใหม่ๆ ขึ้นในจักรวาล ไม่สามารถที่จะทอนลงเป็นอิเล็กตรอน โปรตอนได้ เพราะมนุษย์ประกอบขึ้นด้วยเซลล์ที่มีคุณสมบัติไม่เหมือนอนุภาคเหล่านั้น และมนุษย์ก็มีคุณสมบัติพิเศษที่เซลล์ไม่มี “ธรรมชาตินิยมเชื่อเช่นเดียวกับสสารนิยมว่า มนุษย์เมื่อแยกส่วนออกมาแล้ว ไม่มีจิตไม่มีวิญญาณ แต่มีคุณสมบัติพิเศษอย่างหนึ่งที่สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ไม่มี นั่นคือจิตสำนึก (Consciousness) ต่อสิ่งผิดชอบชั่วดี มีสติปัญญาในการเรียนรู้ มีความใฝ่ฝัน มีแรงดลใจ และรู้จักรสของศิลปะ”^{๓๙}

ชาวธรรมชาตินิยมเชื่อว่า จิตไม่ใช่ตัวตนที่ดำรงอยู่เป็นนิรันดร์ เป็นเพียงปรากฏการณ์ แต่เป็นปรากฏการณ์ ที่เกิดจากความพิเศษของสสารที่ทำให้มนุษย์มีความนึกคิด มีปัญญา ที่จะเลือกสรรสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบันเพื่อจุดหมายในอนาคต จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) นักปรัชญาธรรมชาตินิยมและนักปฏิบัตินิยมชาวอเมริกันกล่าวว่า “ปัญญา คือความสามารถที่มองเห็นเหตุการณ์ว่ามีทางเลือกหลายทางที่จะสนองความจำเป็น เป็นความสามารถที่จะเห็นภาพว่า สิ่งใดบ้างที่จะเป็นอุปสรรคหรือเป็นสิ่งช่วยเหลือในการปรับปรุงและปรับตัว การทดสอบว่า มนุษย์มีปัญญาหรือไม่ให้ดูที่พฤติกรรม การที่ไม่มีความสามารถในการปรับตัวคือการที่ไม่มีปัญญา การกระทำที่สามารถจัดการกับเงื่อนไขใหม่ได้ คือการมีปัญญาและเหตุผลในระดับสูง”^{๔๐}

จอห์น ดิวอี้ ได้รับอิทธิพลทางความคิดโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องวิวัฒนาการทางธรรมชาติของ ชาร์ลส์ดาร์วิน (The Evolutionary thought of naturalistic Charles Darwin) ซึ่งได้เขียนหนังสือกำเนิดสปีชีส์ (On The Origin of Species) ในปี 1859 ดาร์วินอธิบายว่า มนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์อาศัยอยู่ในโลกธรรมชาตินั้น ไม่ได้แตกต่างจากสัตว์อื่นเลย ซึ่งมนุษย์ได้วิวัฒนาการปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม สำหรับดิวอี้แล้ว สิ่งสำคัญในความคิดของดาร์วินก็คือการทำให้เราได้คิดว่า คุณค่าของมนุษย์ไม่ได้ถูกสร้างขึ้นโดยพระเจ้า แต่เกิดจากธรรมชาติ พวกเราไม่ใช่สมบัติของใครเช่นสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ แต่พวกเราคือวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิตที่กำลังพยายามกระทำสิ่ง

^{๓๘} Titus, Harold H, *Living Issues in Philosophy* 4th Ed, (New York: American Book Company, 1963), pp. 215-221.

^{๓๙} นายแพทย์สุวัฒน์ จันทระจันงค์, *ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับปรัชญาและศาสนา*, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ต่างๆ ให้ดีที่สุด เพื่อความอยู่รอดในโลกที่เราเป็นส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดิไวเห็นด้วยกับความคิดของดาร์วินที่ว่า ระบบธรรมชาติทั้งหมดมีสภาวะเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง (a constant state of change) เหมือนกับนักปรัชญากรีกโบราณเช่น เฮราคลิตุส (Heraclitus) ดิไวก็กล่าวว่า พวกเราคือสิ่งมีชีวิตที่พบว่าตนต้องต่อสู้อยู่กับโลกที่เปลี่ยนแปลงและเป็นเพียงกระแสอยู่เป็นนิจด้วยตนเอง การดำรงชีวิตอยู่ล้วนเต็มไปด้วยภัยอันตราย หรือไม่ก็เสี่ยงโชค และโรค โดยพื้นฐานแล้วก็หาความแน่นอนอะไรไม่ได้เลย ชีวิตของเรา การอยู่รอดและการเจริญเติบโตขึ้นอยู่กับปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและไม่สามารถคาดเดาได้ ตัวอย่างเช่นบางปีผลผลิตดี แต่ปีถัดมาอาจไม่ดี ในขณะที่กะลาสีเรือออกเดินเรือในเวลาที่อากาศแจ่มใส อาจมีพายุเกิดขึ้นในเวลาถัดมาได้ ในตลอดทั้งปีเราอาจสุขภาพดี ต่อมาเราอาจทรุดลงก็ได้ ต่อสถานภาพอันไม่แน่นอนนี้ ดิไวบอกว่า เรามีสองทางเลือกคือ หนึ่ง พึ่งพาอำนาจที่เหนือกว่าแล้วหลบซ่อนขอความช่วยเหลือ หรือ สอง พยายามทำความเข้าใจโลกและหาวิธีจัดการกับมัน^{๔๑}

มนุษยนิยมที่มีลักษณะร่วมกับแนวคิดแบบธรรมชาตินิยมถือว่า ความเปลี่ยนแปลงคือ เนื้อแท้ (Essence) ของธรรมชาติ ตัวการให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในธรรมชาติได้ ต้องเป็นสิ่งธรรมชาติด้วยกัน หาใช้สิ่งนอกธรรมชาติหรือสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นตัวการให้เรื่องนี้ไม่ เพราะสิ่งเหล่านี้ทดสอบไม่ได้ จึงไม่ควรนำสิ่งเหล่านี้มาอธิบายสิ่งต่างๆ อย่างไร้เหตุผล และมีได้นำมนุษย์ไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งเหล่านี้ ความรู้ที่แท้จริงคือ ความรู้เกี่ยวกับตัวธรรมชาติ คุณสมบัติ หน้าที่ ความเป็นไป และกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ความรู้ที่แท้จริงที่ว่านี้ เราได้มาก็โดยอาศัยวิธีการบนพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น มีการสังเกต การหาเหตุผล และการพิสูจน์ทดสอบทดลอง เป็นต้น ความรู้นอกจากนี้คือ ความรู้ด้วยสิ่งเหนือธรรมชาติ ถือเป็นเพียงอาการเพ้อฝันฟุ้งซ่านของจิตที่ปราศจากความเป็นจริงตามเหตุและผล ในกระบวนการวิวัฒนาการของโลกและจักรวาล ซึ่งบรรจุเอาสิ่งในกาลและเทศะไว้นั้น มนุษยนิยมแบบธรรมชาตินิยมเห็นว่า ได้มีสิ่งใหม่ๆ แปลกๆ แตกต่างและหลากหลายเกิดขึ้นสิ่งเหล่านี้มีคุณภาพใหม่ มีคุณสมบัติใหม่ และมีการทำหน้าที่ใหม่ไปจากของเดิม ไม่มากนักน้อย ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง มนุษยนิยมแบบธรรมชาตินิยมเชื่อว่า ความจริงและความรู้แท้ที่เกี่ยวกับความจริงได้มาก็แต่โดยอาศัยแนวทางวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ต้องถือว่า วิทยาศาสตร์ไม่อาจอธิบายได้ทุกอย่างจึงย่อมมีบางสิ่งบางอย่างในโลกที่มีอยู่จริง แต่ยังเข้าถึงไม่ได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ นั่นคือความลึกลับบางอย่างของธรรมชาตินั่นเอง เวลาพวกมนุษยนิยมพบปัญหาที่ขั้วต้นหรือลงท้ายด้วยคำว่า “ทำไม” คำตอบที่ได้ คือ “เพราะเป็นเรื่องธรรมชาติหรือเป็นของธรรมดา”^{๔๒}

^{๔๑} See also DK, *The Philosophy Book*, (Singapore: Star Standard, 2011), pp. 229-230.

^{๔๒} พระมหามงคกุลกานต์ จิตธมโม (กลางพนม), “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงมนุษยนิยมในบทกวีรางวัลซีไรต์”, *วิทยานิพนธ์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, หน้า ๔๗.

๒.๔.๓ อิสระนิยม (Liberalistic Element)

“อิสระนิยม หมายถึงทัศนะที่ให้ความสำคัญแก่เสรีภาพส่วนบุคคลทั้งในด้านความคิดและการกระทำ”^{๔๓} ซึ่งเมื่อนำมาเทียบกับแนวคิดมนุษยนิยมแล้ว ก็นับว่ามีความใกล้เคียงกันอย่างยิ่ง “แนวคิดมนุษยนิยมส่งเสริมเรื่องอิสรเสรีภาพอย่างลึกซึ้ง และกว้างขวาง แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขีดขั้น และกติกาสอดคล้องเหมาะสม ควรแก่สถานภาพของความเป็นมนุษย์ อิสระในที่นี้ไม่ใช่เฉพาะทางการกระทำที่ชอบและการพูดที่ชอบเท่านั้น สิ่งที่สำคัญคืออิสรเสรีในการคิด และการแสดงออกซึ่งความคิดในลักษณะอื่นๆ ด้วย”^{๔๔} “ทุกคนมีสิทธิที่จะมีเสรีภาพเป็นของตนเองในขอบเขตแห่งกฎหมาย และศีลธรรมอันดีงาม ใครจะมาจำกัดเสรีภาพของเขาไม่ได้ เช่น เสรีภาพในร่างกาย ในความคิดเห็น และในการแสดงออกที่ไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม หรือเสรีภาพนั้นไม่ไปทำลายเสรีภาพ และความสุขของผู้อื่น กิจกรรมทางศีลธรรมทั้งหมด มีรากฐานอยู่บนเจตนาที่มีเสรีภาพ เราจะเข้าใจหลักศีลธรรมไม่ได้เมื่อปราศจากเสรีภาพ”^{๔๕}

“มนุษยนิยมเชิงประชาธิปไตย (Democratic Humanism) เป็นแนวคิดทางมนุษยนิยมที่สนับสนุนแนวคิดแบบประชาธิปไตย ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพความเท่าเทียมกันตามธรรมชาติพื้นฐานของมนุษย์”^{๔๖} “หรือที่เรียกว่า เสรีภาพความเท่าเทียมทางศีลธรรม อิสระนิยมในความหมายโดยทั่วไปนั้นเกี่ยวข้องกับปรัชญาการเมืองที่เน้นเรื่องของเสรีภาพของปัจเจกชน ในการครอบครอง แสวงหา และแลกเปลี่ยนทรัพย์สินที่เขามี และการได้รับสิทธิการคุ้มครองพื้นฐานจากรัฐ”^{๔๗} ซึ่งแนวคิดดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากนักปรัชญาการเมืองอาทิเช่น จอห์น ล็อก (John Lock), รูสโซ (Rousseau) และจอห์น สจวร์ตมิลล์ (John Stuart Mill)

จอห์น ล็อกกล่าวไว้ในงานเขียนเรื่องสภาวะธรรมชาติ (State of Nature) ว่า สภาวะธรรมชาติมีลักษณะเฉพาะอยู่ ๒ ประการคือ เป็นสภาวะที่มนุษย์มีเสรีภาพ (Freedom) อย่างสมบูรณ์ และมีความเสมอภาค (Equality) เท่าเทียมกัน มนุษย์มีเสรีภาพที่จะกระทำตามความปรารถนาของตัวเอง กับสิ่งที่ตนเป็นเจ้าของ และของบุคคลอื่นโดย “ไม่ขึ้นกับเจตจำนงของผู้หนึ่งผู้ใด” เขามีสิทธิที่จะไม่ทำตามความประสงค์ของบุคคลอื่น นี่คือความหมายของเสรีภาพ ส่วนความเสมอภาคที่มนุษย์มีเท่า

^{๔๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๗.

^{๔๔} ดร.สิทธิ บุตรอินทร์, มนุษยนิยม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๙.

^{๔๕} รศ.ชัยวัฒน์อัทธพัฒน์, จริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๒.

^{๔๖} Corliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, p.285.

^{๔๗} Stanford Encyclopedia of Philosophy

<http://plato.stanford.edu/entries/libertarianism/> (๒๔ กันยายน ๒๕๕๘).

เทียมกันเป็นความเสมอภาคเกี่ยวกับ “อำนาจและการตัดสินใจที่ทุกคนมีต่อกัน ไม่มีใครมีมากกว่าใคร” ดังนั้น ในสภาวะธรรมชาตินุษย์ทุกคนจึงมีอิสระไม่ขึ้นแก่กัน สภาวะธรรมชาติดึงกฎธรรมชาติซึ่งใช้บังคับกับคนทุกคนควบคุมมันไว้ และเหตุผลซึ่งคือกฎนั้นสอนเราว่า ทุกคนไม่ควรทำอันตรายแก่ผู้อื่นในด้านชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ หรือทรัพย์สินสมบัติ สิ่งเดียวที่จะควบคุมความปรารถนาของมนุษย์ให้อยู่ภายในขอบเขตคือเหตุผลของตัวเอง เราทุกคนเกิดมามีเสรีภาพเท่าๆ กับที่เราเกิดมามีเหตุผล เหตุผลคือ เสียงของพระเจ้าในตัวของมนุษย์ เพราะกฎธรรมชาติคือกฎของเหตุผล เสรีภาพของมนุษย์ทุกคนในสภาวะธรรมชาติดึงอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ดังนั้นสภาวะธรรมชาติดึงเป็นสภาวะที่มนุษย์อยู่ร่วมกันด้วยสันติ ไม่ใช่สภาวะสงครามอย่างที่มีบางคนสับสน^{๔๘}

จอห์น ล็อก เห็นว่า มนุษย์นั้นโดยพื้นฐานแล้วมีอิสระและความเสมอภาคเท่าเทียมกันทุกอย่าง ซึ่งความเสมอภาคในที่นี้หมายถึงสิทธิพื้นฐานต่างๆ ของมนุษย์ ไม่ใช่ความสามารถที่เป็นสิ่งถัดมา แต่จอห์น ล็อกก็ยังเห็นว่า สภาวะธรรมชาตินั้นก็ยังมิชอบกพร่องอยู่ คือถ้าหากมนุษย์ใช้เหตุผลนำทางชีวิต เขาจะเห็น และปฏิบัติกฎธรรมชาติกฎเดียวกัน แต่มนุษย์ไม่ได้มีเหตุผลตลอดเวลา ความโลภและความมั่งคั่งของเขา อาจชักนำให้เขากระทำการสิ่งตรงกันข้ามกับเหตุผล ในกรณีการตัดสินใจขัดแย้งกันเองของมนุษย์ ก็เป็นการยากที่จะไว้ใจ เพราะมันเป็นการยากที่ผู้ตัดสินจะไม่เกิดอคติ และไม่เอาตัวเขาเองหรือผลประโยชน์ของเขาเข้าไปเกี่ยวข้อง เพราะในสภาวะธรรมชาติขาดผู้พิพากษาที่รู้จักกันที่เป็นกลาง หรือถึงแม้จะมีก็ยังขาดอำนาจที่จะคำประกัน และสนับสนุนคำพิพากษาที่ถูกต้อง^{๔๙}

รูสโซ กล่าวไว้ในสัญญาประชาคม (The Social Contract) ว่า “คนเกิดมาเป็นเสรี แต่ทุกคนทุกแห่งตกอยู่ในเครื่องพันธนาการ”^{๕๐} รูสโซเห็นว่า ธรรมชาติของมนุษย์และโลกก่อนมีสัญญาประชาคม มนุษย์มีเหตุผล มีสิทธิในทรัพย์สิน ทว่าสิทธินั้นถูกจำกัดโดยความแข็งแรง คนที่แข็งแรงอาจจะแย่งทรัพย์สินจากคนอ่อนแอ มนุษย์สละเสรีภาพตามธรรมชาติ มาตกลงกันให้เกิดเสรีภาพของพลเมือง ซึ่งเสรีภาพของพลเมืองขึ้นอยู่กับเจตจำนงสากล มนุษย์สละเสรีภาพตามธรรมชาติให้กับคนอื่นในสังคมพร้อมๆ กัน ไม่ใช่ให้ใครคนใดคนหนึ่งจึงไม่เสียเปรียบ นั้นแสดงให้เห็นว่า มนุษย์ในทัศนะ

^{๔๘} ดูรายละเอียดใน สมฤดี วิศทเวทย์, **ปรัชญาของจอห์น ล็อก**, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๒๑๙-๒๒๐.

^{๔๙} ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๒-๒๒๓.

^{๕๐} ฮาร์มอน, เอ็ม.เจ., **สังเขปประวัติศาสตร์ ๘๕ ปี ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก และความคิดทางการเมืองจากเปลโต้ถึงปัจจุบัน**, (เสน่ห์ จามริก แปล), (กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรศิลป์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๒๗.

ของรุสโซ้นั้น เกิดมามีสิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติอยู่แล้ว ทุกคนนั้นมีความเท่าเทียมกันไม่ใช่ในด้านร่างกายหรือความสามารถ แต่เป็นความเท่าเทียมทางศีลธรรมหรือการเมือง^{๕๑}

ในการรับผิดชอบต่อการดำเนินชีวิต ทุกคนควรได้โอกาสเลือกกระทำการใดๆ ตามค่านิยม รสนิยม และสไตล์ชีวิตของตน ตราบเท่าที่มีได้ละเมิดสิทธิเสรีภาพ และอิสรภาพของผู้อื่น และก่อกำเนิดความเดือดร้อนให้ผู้อื่น แม้การรบเร้าเชิงบังคับให้ผู้อื่นหันมายุติถือตามปรัชญาของตน หรือลัทธิศาสนาของตน ก็จัดได้ว่า นั่นเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักการของมนุษยนิยมอยู่แล้ว ดังนั้น ในแง่นี้จะเห็นว่า มนุษยนิยม คือ “ปรัชญาแห่งความเป็นผู้มีใจกว้าง” (The open minded) และสังคมหรือชุมชนที่เขาอยู่ก็คือ “สังคมของมวลชนผู้มีใจกว้างหรือของมวลชนผู้มีอิสระภาพ” (The open society)^{๕๒}

๒.๔.๔ มนุษยนิยมมีลักษณะเป็นเหตุผลนิยม (Rational Element)

มนุษยนิยมยอมรับและยืนยันในเรื่อง “เหตุผลและปัญญา” ของมนุษย์ เป็นอุบายวิธีที่ดีที่สุดในการจัดการอย่างถูกต้องกับปัญหาใดๆ ของชีวิต ในนัยนี้ย่อมจะไม่มีที่ยอมรับคุณสมบัติใดๆ ที่สูงส่งล้ำเลิศเหนือ “เหตุผลและปัญญา” ของมนุษย์ นอกจากนั้น ความเชื่อถือใดๆ ก็ตาม พิธีกรรมใดๆ ก็ตาม การสวดมนต์อ้อนวอนใดก็ตาม ทางศาสนาในแง่เทวนิยม หรือการถือโชคลางทางไสยศาสตร์ ย่อมขัดต่อแนวทางของมนุษยนิยม เพราะสิ่งเหล่านี้มิได้ยึดถือ “เหตุผลและปัญญา” เป็นที่ตั้งในการจัดการกับเรื่องของชีวิต^{๕๓}

แนวคิดดังกล่าว เป็นแนวคิดทางญาณวิทยาที่อาศัยเรื่องของความรู้ วิธีการแสวงหาความรู้ความจริงในชีวิตและธรรมชาติ มนุษยนิยมเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Humanism) เป็นอีกลักษณะหนึ่งของแนวคิดมนุษยนิยมที่เห็นว่า “ในการตัดสินใจว่าสิ่งไหนถูกหรือการกระทำใดดี เราสามารถวินิจฉัยด้วยสติปัญญาของเรา โดยไม่จำเป็นต้องอ้างแหล่งที่มาจากสิ่งเหนือธรรมชาติ และเมื่อเราใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (The Method of Science or Scientific Method) ในการขจัดปัญหาหรือแก้ไขปัญหาดังนั้นเท่ากับเป็นการใช้ชีวิตด้วยเหตุผล”^{๕๔}

“วิธีการทางวิทยาศาสตร์” ที่มีลักษณะเป็นเชิงสมมติฐาน คือเริ่มต้นจากข้อมูลที่ได้มาจากการสังเกตและจากวิธีอื่นๆ แล้วจึงขยับไปเป็นทฤษฎีซึ่งพยายามที่จะสร้างกรอบสมมติฐานเพื่ออธิบาย

^{๕๑} ดูรายละเอียดใน รุสโซ, ฌองฌากส์, ความเรียงว่าด้วยต้นกำเนิดและรากฐานแห่งความไม่เท่าเทียมกันของมวลมนุษยชาติ, (สุภชัย สุภผล แปล), (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๑.

^{๕๒} พระมหามงคโลกานต์ จิตธมโม (กลางพนม), “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงมนุษยนิยมในบทกวีรางวัลซีไรต์”, วิทยานิพนธ์ศาสนาสตรดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๔๘.

^{๕๓} สุชีพ ปุญญานุภาพ, ประวัติศาสตร์ศาสนา, (กรุงเทพฯ: อักษรพิทยา, ๒๕๓๘), หน้า ๑๘๓.

^{๕๔} Corliss Lamont, The philosophy of humanism, 8th Ed, p. 208.

ข้อมูลที่กำลังพิจารณากันอยู่ สมมติฐานที่ประสบผลสำเร็จคือสมมติฐานที่สามารถพิสูจน์ความถูกต้องได้ในการทดลองเพิ่มเติม ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นการเริ่มต้นจากการสังเกตประสบการณ์ไปสู่การสรุปแบบทั่วไป และถ้าการสรุปแบบทั่วไปนี้เป็นการสรุปที่ดี และยืนหยัดอยู่ได้ หลังจากการทดลองอันยาวนาน ในที่สุดก็อาจจะเป็นที่ยอมรับว่าเป็น “กฎธรรมชาติ” ที่เป็นสากล ซึ่งคาดว่า จะจริงในสถานการณ์อย่างเดียวกัน โดยไม่ขึ้นกับเวลาและสถานที่^{๕๕} เราเรียกการหาเหตุผลแบบนี้ว่า การหาเหตุผลแบบอุปนัยที่แสวงหาความรู้จากประสบการณ์ที่สังเกตทดลองแล้ว

แท้จริงแล้ว เหตุผลนิยมนี้อยู่ในกรอบแนวคิดแบบมนุษยนิยมนั้น เป็นเหตุผลนิยมที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า The Principle of Causality or Causation (หลักความเป็นสาเหตุและผล) มากกว่าที่จะใช้คำว่า Rationalism (เหตุผลนิยม) เพราะหลักเหตุและผลดังกล่าว ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันและนำมาใช้กันทั้งในวิชาวิทยาศาสตร์ ตรรกศาสตร์ ญาณวิทยา ภาษวิทยา และศาสนาบางศาสนา เช่น ในพระพุทธศาสนา เป็นต้น คนไทยมักรู้จักกันโดยเชื่อว่ากรรมหรือหลักของเหตุผล หรือหากจะกล่าวกันในหมู่พุทธศาสนิกชนก็ว่า “ปฏิจจนุปบาทหรืออิทัปปัจจยตา” นั่นเองในหนังสือของเดวิด ฮูม ชื่อ An Enquiry concerning Human Understanding เขาได้นิยาม “สาเหตุ” เอาไว้ว่า “เราอาจนิยามสาเหตุว่า เป็นวัตถุหนึ่ง ซึ่งตามมามีวัตถุหนึ่ง และในทุกที่ๆ มีวัตถุที่คล้ายคลึงกับวัตถุแบบแรกนั้น ก็จะมีวัตถุทั้งหลายที่คล้ายคลึงกับวัตถุแบบหลังตามมามีด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ถ้าวัตถุแบบแรกนั้นไม่มีอยู่ วัตถุแบบที่สองนั้นก็จะมีอยู่ไปด้วย

อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจความเป็นสาเหตุทั้งสองลักษณะข้างต้น ดูเหมือนจะเชื่อมโยงไว้ด้วยความเข้าใจที่ว่า มีความสัมพันธ์ที่แสดงถึงความจำเป็นบางอย่างระหว่างสิ่งที่ถือว่าเป็น “สาเหตุ” กับสิ่งที่ถือว่าเป็น “ผล” ฮูมได้กล่าวไว้ในงานเขียนชิ้นสำคัญอีกชิ้นหนึ่งของเขาเรื่อง A Treatise of Human Nature “ตามคำนิยามของข้าพเจ้า ความจำเป็น (necessity) เป็นส่วนประกอบสำคัญอันหนึ่ง (an essential part) ของความเป็นสาเหตุ”

อิมมานูเอลคานต์ (Immanuel Kant) นักปรัชญาเยอรมันคนสำคัญ ได้เสนอความเข้าใจเรื่องความเป็นสาเหตุไว้ในหนังสือเล่มสำคัญของเขาชื่อ Critique of Pure Reason เอาไว้ว่า จิตของมนุษย์ในขณะที่รับรู้เข้าใจประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสที่หลากหลายนั้น มีโครงสร้างที่เป็นระเบียบตายตัวบางอย่างเป็นเงื่อนไขของการเข้าใจประสบการณ์ที่ไร้ระเบียบดังกล่าว คานต์เรียกเงื่อนไขของความเข้าใจที่มีอยู่ในจิตของมนุษย์ทุกคนเหล่านั้นว่า “categories” หนึ่งในเงื่อนไขดังกล่าวก็คือเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับความเป็นสาเหตุ (category of causality) ซึ่งจะคอยทำให้เวลาที่มีมนุษย์รับรู้วัตถุภายนอกทั้งหลายนั้น จะต้องรับรู้ว่ามีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุต่อกันในบางลักษณะเสมอ คานต์

^{๕๕} ดูรายละเอียดใน เบน ดูเปร์, 50 เรื่องจากความไม่เป็นเรื่อง, (ดร.อุทอง โสวินทะ และอุกฤษฏ์ แพทย์น้อย แปล), หน้า ๑๖๕-๑๖๖.

กล่าวไว้ในหนังสือเล่มสำคัญของเขาว่า “สิ่งที่เกิดขึ้นหรือเริ่มมีขึ้นทั้งหลายนั้น ทำให้ เรา เข้าใจได้ด้วยการจะต้องมีบางสิ่งภายใต้กฎบางอย่าง ที่นำมันให้เกิดมีขึ้นตามมา” นั้นหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงทุกอย่างที่เรารับรู้จะตกอยู่ภายใต้กฎในเชิงสาเหตุซึ่งเราอาจจะสามารถสังเกตและทดลองได้^{๕๖}

มนุษยนิยมไม่ยอมรับเรื่องเกี่ยวกับ “a priori” แต่ยึดประสบการณ์ตามแนวของวิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐานแห่งการรู้ความจริง^{๕๗} ซึ่งเหตุผลดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากนักปรัชญาสายประสบการณ์นิยม (Empiricism) คำว่า “empiricism” มาจากรากศัพท์ภาษากรีกคำว่า “empeiria” ซึ่งแปลเป็นภาษาละตินได้ว่า “experientia” และได้กลายมาเป็นภาษาอังกฤษคำว่า “experience” ซึ่งหมายความว่า “ประสบการณ์” นั่นเอง ความเข้าใจที่กว้างที่สุดสำหรับประสบการณ์นิยมก็คือ ความคิดที่ว่า ความรู้ทั้งหมดในที่สุดแล้วมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ผ่านประสาทสัมผัส หรือผัสสะทั้งห้า อันหมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย โดยความรู้แบบอาศัยประสบการณ์ (a posteriori knowledge) จะแสดงออกมาในรูปประโยคแบบสังเคราะห์ (synthetic statement) นอกจากนี้ นักประสบการณ์นิยมบางส่วนยังเห็นว่าวิธีการได้มาซึ่งความรู้อันสำคัญอย่างยิ่งก็คือ วิธีการอุปนัย (induction)

เมื่อก้าวถึงประสบการณ์นิยมแล้ว นักปรัชญาที่มักจะถูกกล่าวถึงเสมออีกคือนักปรัชญากลุ่ม “นักประสบการณ์นิยมชาวอังกฤษ” (British empiricists) ซึ่งประกอบด้วย จอห์น ล็อก (John Locke) จอร์จ เบิร์คเลย์ (George Berkeley) และเดวิด ฮูม (David Hume) เป้าหมายหลักอันหนึ่งของล็อก คือการโจมตีข้อเสนอเรื่องความคิดที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด (innate ideas) ซึ่งเป็นความคิดพื้นฐานของแนวคิดเหตุผลนิยมที่ว่า มนุษย์สามารถมีความรู้บางอย่างที่ไม่ต้องได้มาจากประสบการณ์ทางผัสสะ

อย่างไรก็ตาม บางครั้ง ล็อกก็อธิบายว่า ความรู้ที่ไม่เกี่ยวกับความสอดคล้องหรือขัดแย้งระหว่างความคิดก็เป็นความรู้เชิงอภิปรัชญาได้ เช่น ความรู้ตัวเอง ความรู้เชิงสัจเป็นความรู้เกี่ยวกับความสอดคล้องหรือขัดแย้งระหว่างความคิดเช่นเดียวกัน แต่เป็นการรู้โดยอ้อม ต้องอาศัยการอนุมานเป็นขั้นเป็นตอน ความน่าเชื่อถือของความรู้แบบนี้ จึงไม่แน่นอนเท่าความรู้แบบแรก เนื่องจากขึ้นกับความถูกต้องของการอนุมานในแต่ละขั้น ความรู้เชิงผัสสะมีความแน่นอนไม่เท่ากับความรู้อีกสองประเภทแรก เป็นความรู้เกี่ยวกับวัตถุทางกายภายในโลกภายนอก ล็อกเห็นว่า เป็นความรู้ที่ต้องอาศัย

^{๕๖} ดูรายละเอียดในพจนานุกรม บุนนาค, **ความเป็นสาเหตุ (Causation)**

<http://www.philosophia.net/causation.html> (๒๖ กันยายน ๒๕๕๘).

^{๕๗} พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม (กลางพนม), “ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเชิงมนุษยนิยมในบทกวีรางวัลซีไรต์”, **วิทยานิพนธ์ศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, หน้า ๔๙.

การอนุมานเช่นกัน แต่เป็นการอนุมานจากความคิดอันเป็นผลจากประสบการณ์ทางผัสสะไปสู่ข้อสรุปว่ามีวัตถุทางกายภาพบางอย่างในโลก^{๕๘}

๒.๔.๕ มนุษยนิยมมีลักษณะเป็นปฏิบัตินิยม (Pragmatical Element)

ปรัชญาปฏิบัตินิยม เป็นปรัชญาที่มีอิทธิพลสูงสุดของต้นศตวรรษที่ ๒๐ ในประเทศสหรัฐอเมริกา และยังมีอิทธิพลต่อนักปรัชญาในยุโรปเช่น วิลเฮล์ม ออสวอลด์ (Wilhelm Oswald) เอ็ดมันด์ฮัสเซลล์ (Edmund Husserl) จิโอวานนีปาปินี (Giovanni Papini) และอองรี แบร์กซอง (Henri Bergson) เป็นต้น ซึ่งในศตวรรษที่ ๑๙ ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นชาติที่เพิ่งเริ่มต้น ทำให้ปรัชญาได้รับความสนใจน้อยกว่ายุโรป จนกระทั่งปลายศตวรรษที่ ๑๙ ได้มีนักปรัชญารวมกลุ่มกัน ได้แก่ ชาร์ลส เซนเดอร์เพียร์ส (Charles Sanders Peirce) วิลเลียมเจมส์ (William James) และจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) จึงเกิดปรัชญาที่มีลักษณะเด่นขึ้นคือ “ปฏิบัตินิยม” (Pragmatism) หรือ “อุปกรณ์” (Instrumentalism) หรือ “การทดลองนิยม” (Experimentalism)^{๕๙}

ปฏิบัตินิยมเป็นลัทธิปรัชญาซึ่งมีแก่นสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของความหมายและความจริง กล่าวคือ “๑ ข้อความใดๆ จะมีความหมายอย่างไร ขึ้นอยู่กับผลทางปฏิบัติของข้อความนั้นๆ ดังนั้น ข้อความสองข้อความที่มีผลทางปฏิบัติอย่างเดียวกันก็ต้องถือว่ามีความหมายเหมือนกัน ๒ ข้อความใดที่นำไปใช้ได้ผลจริงตามที่คาดหมาย ข้อความนั้นถือว่าจริง”^{๖๐} โลกใบนี้แหละคือบ้านของพวกเรา ไม่มี ความจำเป็นอันใดที่จะต้องแสวงหาโลกอื่นสำหรับความสุขและการเติมเต็มชีวิตให้สมบูรณ์ พวกเราในฐานะที่เป็นมนุษย์จะต้องค้นหาจุดหมายปลายทางให้แก่ชีวิตของตนในที่นี่และเดี๋ยวนี้ ถึงแม้แนวคิดแบบมนุษยนิยมจะให้ความสนใจกับอนาคต ก็มีข้ออนาคตในความหมายของชีวิตหลังความตายที่เป็นความสุขบนสวรรค์ แต่เป็นการปฏิบัติให้พบกับความสุขและส่งทอดสิ่งนี้ไปสู่อนาคตจากรุ่นสู่รุ่น ภายใต้กาลเวลาที่เป็นนิรันดร์นี้^{๖๑}

ปฏิบัตินิยม เป็นหลักการทางปรัชญาตามแนวคิดที่ว่า การพิจารณาถึงสิ่งต่างๆ และ หลักการต่างๆ ว่ามีประสิทธิภาพ ในทางปฏิบัติ (Pragmatical Efficiency) หรือไม่เพียงไร ความจริงคือ สิ่งที่ทำให้ประสิทธิภาพ สิ่งที่ทำลายประสิทธิภาพในทางปฏิบัติถือว่าเป็นสิ่งลวง ความเชื่อจะถือว่า มีผลก็ต่อเมื่อสามารถนำมาปฏิบัติได้ ความคิดนั้นมีไว้เพื่อการปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนจบ และตลอดกาล

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน พิชฌน์ สุยะ, เหตุผลนิยม-ประสบการณ์นิยม (Rationalism-Empiricism)

<http://www.philosophia.net/rationalismempiricism.html#12> (๒๖ กันยายน ๒๕๕๘).

^{๕๙} สมพิศ ฌ นคร, ปรัชญาอเมริกัน, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๕.

^{๖๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๙๑.

^{๖๑} See also Corliss Lamont, *The philosophy of humanism*, 8th Ed, p 16.

นิรันดร์อีกด้วย เพราะความคิดที่ถอออกมาได้จากประสบการณ์ที่ได้รับ โดยผ่านประสาทสัมผัสนั้นที่ แท้ก็คือเครื่องมือนำเราไปสู่จุดหมายปลายทางนั่นเอง^{๖๒}

ปฏิบัตินิยม เป็นปรัชญาแห่งกิริยาอาการ การทดลอง การแสวงหาความสำเร็จจากการกระทำ เพื่อเอาชนะอุปสรรคทั้งมวล ปรัชญากลุ่มนี้ มุ่งวิถีธุรกิจในชีวิตของมนุษย์ และต้องการแสวงหาวิถีทางว่าทำอะไรจึงจะปรับปรุงโลกนี้ให้ดีขึ้น เพื่อก่อให้เกิดความผาสุกในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะฉะนั้น จึงมีบางคนกล่าวว่า ปรัชญากลุ่มนี้มีลักษณะเป็นมนุษยนิยม (Humanism)^{๖๓}

ปรัชญาปฏิบัตินิยมยอมรับว่า มนุษย์ต่างจากสัตว์ และอยู่ในฐานะพิเศษเหนือสิ่งมีชีวิตอื่นใด เพราะมนุษย์มีปัญหา และใช้ปัญญานั้นแก้ไขหรือจัดปัดเป่าปัญหาของชีวิต หรือแม้กระทั่งการสร้างปัญหาให้ชีวิตก็ใช้ปัญญา ความรู้เป็นอุปกรณ์หรือเครื่องมือในการแก้ปัญหาของชีวิต มันคือแสงสว่างส่องทางชีวิต ให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้องและสมหวัง ตราบใดที่ความรู้ของเรายังใช้การได้ในการแก้ปัญหา ตราบนั้นเรายอมรับว่า ความรู้นั้นยังถูกต้อง และเป็นความจริง^{๖๔}

ฉะนั้น ความรู้และความจริง ต้องก่อให้เกิดการกระทำ และการกระทำนั้นต้องให้ผลเป็นคุณ หากไม่เป็นไปตามนี้ก็ถือว่า ความรู้และสิ่งที่อ้างว่า “เป็นจริง” นั้น ย่อมหมดคุณค่าไป และเราก็จะเลิกเชื่อถือในความรู้ และสิ่งที่เคยอ้างว่า เป็นจริงนั้นเสีย ความรู้และความจริงที่ถูกรู้ เราได้จากประสบการณ์ ประสบการณ์เป็นพื้นฐานของความรู้และความจริง ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ การสังเกต การทดสอบ ทดลอง การพิสูจน์ และการนำมาใช้ เหล่านี้คือ ขั้นตอนตามแนวทางเพื่อความรู้จริงทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้จริงสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยมนุษย์และของมนุษย์มันเป็นความรู้จริงในทางปฏิบัติที่ทำให้โลกมนุษย์นี้มีอันเป็นไปในรูปการต่างๆ หน้าที่ของจิตคือการสะสมความรู้และประสบการณ์ ถึงกระนั้นก็ตามความคิดคำนึงและความรู้ในจิตคนจะถือได้ว่าเป็นความจริงไปเสียทั้งหมดก็หาไม่ ความรู้และความคิดที่ถือได้ว่าเป็นความจริง ก็เฉพาะแต่ที่ใช้ได้ในทางปฏิบัติโดยเอาผลของการปฏิบัตินั้นๆ เป็นเกณฑ์วินิจฉัย ดังข้อความที่ว่า “ปฏิบัตินิยมเชื่อว่าวิธีการทางวิทยาศาสตร์นั้นช่วยให้มนุษย์ได้มีความรู้ ที่มีผลทางปฏิบัติ วิทยาศาสตร์ คือ อำนาจ มันช่วยให้เรารู้ความเป็นไปของสรรพสิ่ง ดังนั้น จึงให้อำนาจแก่มนุษย์ที่จะควบคุมธรรมชาติการควบคุมธรรมชาติ ก็คือการเปลี่ยนแปลงของโลกให้เป็นไปในแนวทางที่ตั้งไว้ นี่คือ ความก้าวหน้าตามนัยของปฏิบัตินิยม”^{๖๕}

^{๖๒} เตือน คำดี, **ปรัชญาตะวันตก**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๓๓๙.

^{๖๓} สถิต วงศ์สุวรรณ, **ปรัชญาเบื้องต้น**, (กรุงเทพฯ: รวมสาส์น, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๕.

^{๖๔} รศ.ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๐), หน้า

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๒.

ตามแนวคิดของพวกมนุษยนิยม ความรู้ ความจริง การกระทำอื่นๆ จะเป็นแนวคิดแนวปฏิบัติของลัทธิปรัชญาศาสนาใดก็ตาม จะต้องสามารถนำมาปฏิบัติได้ผลจริงในชีวิตประจำวันและต้องให้ผลที่เป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ ดังที่ซิลเลอร์กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ตามแนวปรัชญามนุษยนิยมนั้น สิ่งที่ถูกกล่าวอ้างว่า เป็นของจริงจะต้องได้รับการพิสูจน์ให้ปรากฏผลออกมา เป็นความจริงที่อยู่ในวิสัยของมนุษย์จะประสบได้ และเมื่อประสบเข้าแล้วจะต้องให้คุณประโยชน์แก่มนุษย์ ความจริงเหล่านั้น ต้องเป็นเรื่องในชีวิตจริงของมนุษย์ เราต้องทดสอบ และทดลองความจริงเหล่านั้น โดยถือเอาประโยชน์จากความจริงนั้นเป็นเครื่องวินิจฉัย^{๖๖}

ปฏิบัตินิยมในทัศนะของซิลเลอร์เชื่อว่า ความคิดทั้งหมด หรือกระบวนการทางตรรกะมีสาเหตุมาจากความต้องการ ความรู้สึก และความกดดันในจิตใจของมนุษย์ จึงกล่าวได้ว่า ปฏิบัตินิยมของเขายู่ในรูปของมนุษยนิยม ทุกๆ สิ่งถูกกำหนดโดยความจำเป็นในการปฏิบัติ หรือการกระทำ ซิลเลอร์ยกย่องคำกล่าวอันโด่งดังของโปรทาโกรัส (Protagoras) ที่ว่า “มนุษย์เป็นเครื่องมาตรฐานวัดทุกสิ่ง” ว่าเป็นการค้นพบที่ยิ่งใหญ่ทางปรัชญาโดยเขาไม่ได้ชี้แจงเหตุผลไว้ แต่ตามทัศนะของซิลเลอร์ มีหลักการชนิดหนึ่งที่ชักนำไปสู่เจตนาบุคคลละทิ้งความต้องการเบื้องต้นบางประการ แล้วเลือกเอาหลักที่จริงและแน่นอนกว่าคือ การกระทำที่มีประโยชน์ต่อสังคม และสามารถตอบสนองความต้องการของคนจำนวนมากที่สุดได้ดีที่สุดในสถานการณ์หนึ่งๆ^{๖๗}

วิลเลียมเจมส์ (William James) นักปฏิบัตินิยมชาวอเมริกัน และเอฟ.ซี.เอส. ซิลเลอร์ (F.C.S. Schiller) นักปฏิบัตินิยมชาวอังกฤษ เชื้อสายเยอรมัน ได้นำคำว่า ปฏิบัตินิยมและมนุษยนิยมมาใช้ในความหมายที่แทนกันได้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดทั้งสองระบบนี้ได้เป็นอย่างดี ในงานนิพนธ์เรื่องหนึ่งของซิลเลอร์ได้ประกาศความเป็นมนุษยนิยมอย่างชัดเจนด้วยประโยคที่ว่า “ความคิดของเราทุกอย่าง ต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์”^{๖๘} ในขณะเดียวกันเขาก็มองปฏิบัตินิยมว่าจริงๆ แล้วก็เป็นเพียงแค่การนำเอาทฤษฎีความรู้ของมนุษยนิยมมาใช้ประโยชน์เท่านั้น

หลักการโดยทั่วไปของปฏิบัตินิยมนั้นมีอยู่ว่า ความรู้หรือทฤษฎีใดก็ตาม จะมีความหมายก็ต่อเมื่อให้ผลในทางปฏิบัติได้เท่านั้น คือสามารถนำไปใช้ได้ผลจริงตามที่คาดหมาย วิลเลียมเจมส์ นักปฏิบัตินิยมคนสำคัญจึงได้กล่าวไว้ว่า “วิธีการของปฏิบัตินิยมก็คือพยายามเข้าใจความคิดโดยโยงไปสู่ผลที่จะเกิดขึ้นในการปฏิบัติ”^{๖๙} ลักษณะของมนุษยนิยมก็คล้ายๆ กับปฏิบัตินิยมในแง่ที่ว่า มนุษยนิยม

^{๖๖} Schiller, *Humanism*, p. 8-9.

^{๖๗} สมพิศ ฦ นคร, *ปรัชญาอเมริกัน*, หน้า ๑๐๙.

^{๖๘} Frederick Copleston, *SJ.A History of Philosophy Book 3 Vol. VIII*, p. 347.

^{๖๙} วิทย์วิศเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป*, (กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๗.

นั้นมุ่งเน้นที่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลแก่นุชนโดยตรง มนุษยนิยมจะไม่สนใจเรื่องที่ไม่สามารถปฏิบัติให้เกิดผล แม้เรื่องนั้นจะเลิควิเศษเพียงใดก็ตาม

ความรู้เรื่องใดๆ ก็ตาม ที่ไม่สามารถบังเกิดผลในทางปฏิบัติได้ ความรู้เรื่องนั้นๆ ก็จะถูกยกเลิกไป แล้วเราก็หาความรู้ขึ้นมาใหม่ตามข้อมูลใหม่ที่ได้มา สรรพสิ่งย่อมไหลเลื่อนเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีอะไรเลยที่สามารถคงอยู่ตามสภาพเดิมของมันได้ชั่ววันจันทร์ ความรู้ที่ถูกต้อง แท้จริงเกิดจากประสบการณ์ซึ่งได้รับการพิสูจน์ทดลองแล้ว โดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ควรถือเป็นแนวทางค้นหาความจริงของสังคมมนุษย์ เราเอาความจริงตามแนววิทยาศาสตร์นั้นมาศึกษาให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงปัญหาทั้งหมดของมนุษย์ แล้วใช้การแก้ไขหรือจัดมันออกไปอย่างต่อเนื่อง ความเชื่อ ความคิด หรือปรัชญาใดๆ ก็ตามที่เราจะยอมรับว่ามันมีความหมาย คุณค่า ความสำคัญและความจริงแค่ไหนเพียงไร หรือไม่นั้น จะต้องได้รับการพิสูจน์ทดสอบและทดลองในทางปฏิบัติ ผลที่ได้ออกมาจากการพิสูจน์โดยการปฏิบัตินั้นเอง จะเป็นตัวบ่งชี้และประกันความหมาย ความสำคัญ คุณค่า และความจริงของสิ่งนั้นๆ ซึ่งแนวคิดเช่นนี้มีลักษณะร่วมกับแนวคิดแบบมนุษยนิยมโดยตรง

สรุป

แนวคิดมนุษยนิยม เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นในตะวันตกประมาณศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ สิ่งสำคัญที่ทำให้แนวคิดดังกล่าวเกิดขึ้นก็คือ ความพยายามที่จะสร้างพื้นที่ใหม่ให้กับมนุษย์นอกกรอบศาสนาแบบดั้งเดิม ด้วยการหันกลับมามอง และนิยามมนุษย์ใหม่ด้วยสติปัญญาของมนุษย์เอง โดยเห็นว่ามันมนุษย์นั้นเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่งทุกอย่าง มีความสามารถ มีเหตุผล มีศักยภาพและเสรีภาพพอที่จะตัดสินใจ แก้ไขปัญหาของมนุษย์เองได้ไม่จำเป็นต้องหวังพึ่งสิ่งภายนอกที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ และนอกเหนือการรับรู้ของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดมีนักคิดมากมายที่พยายามสร้างความสำคัญให้กับมนุษย์มากกว่า ดูถูกว่าต่ำต้อย และต้องรอคอยเพียงความช่วยเหลือจากผู้อื่นหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ จึงเกิดเป็นแนวคิดทางมนุษยนิยมแบบต่างๆ ทั้งนี้ก็ขึ้นกับว่า นักปรัชญานั้นๆ เน้นหนักไปในทางใดเป็นพิเศษ ถึงแม้ว่าคำว่า มนุษยนิยม (Humanism) จะเป็นคำที่เกิดขึ้นทางฝั่งตะวันตกตามประวัติศาสตร์ก็จริง แต่เนื้อหาทางความคิดนั้นเห็นว่ามีสอดคล้องกับแนวคิดทางศาสนาทางตะวันออกอีกด้วย โดยเฉพาะในอินเดีย ที่ศาสนาศาสนาไม่ได้แยกขาดจากชีวิตของมนุษย์โดย แต่เป็นหลักการปฏิบัติสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อพัฒนาฝึกฝนมนุษย์ทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ เช่น พระพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาฝ่ายอเทวนิยม ก็เล็งเห็นความสำคัญของมนุษย์เป็นหลัก แนวคิดทั้งหมดในพุทธธรรมเกิดจากมนุษย์ และก็เพื่อแก้ไขปัญหามนุษย์โดยเฉพาะ

จากลักษณะของแนวคิดมนุษยนิยมที่ผู้ศึกษาวิจัยยกขึ้นมาข้างต้นทั้ง ๕ ลักษณะนั้น จะเห็นได้ว่า แนวคิดมนุษยนิยม เริ่มต้นจากท่าทีการปฏิเสธแนวคิดเทวนิยมเป็นเริ่มแรก โดยเฉพาะแนวคิดเทวนิยมในศาสนาคริสต์ ที่ครั้งหนึ่งเคยเจริญรุ่งเรืองและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความคิด ทัศนคติของคน

ยุโรปตลอดยุคกลางที่ผ่านมา การปฏิเสธผู้สร้างดังกล่าว ทำให้เกิดพื้นที่หนึ่งขึ้นมา นั่นคือ “เสรีภาพ” ความเป็นอิสระที่จะคิด จะกระทำ หรือกำหนดชีวิตตนเองด้วยตนเอง อันนำไปสู่การหันเหความสนใจ ความตระหนักรู้มาสู่ตัวตนของมนุษย์ ทั้งที่เป็นร่างกายและจิตใจ เชิดชูบทบาท สติปัญญา และให้ความสำคัญกับคุณค่า ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เมื่อมนุษย์ไม่พึ่งเทพเจ้า จำเป็นที่จะต้องพึ่งพาตนเอง มนุษย์ใช้สองสิ่งในการค้นหา อธิบายปรากฏการณ์ของโลก กระทั่งความมีอยู่ หรือความเป็นไปของมนุษย์ด้วยเครื่องมือสองอย่างคือ “การสังเกตทางอายตนะ หรือประสาทสัมผัส (ซึ่งได้พัฒนามาเป็นวิทยาศาสตร์) บวกกับสติปัญญาความสามารถในการคิดหาเหตุผล” ของตน จนสามารถค้นพบกฎต่างๆ ของโลกเช่นกฎสัมพันธภาพ เป็นต้น ซึ่งกฎต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่มนุษยนิยมเชื่อว่ามีอยู่ในธรรมชาติ มนุษย์เพียงแต่ต้องใช้ความพยายามของตนในการค้นหา และทำความเข้าใจ ตลอดถึงนำมาปฏิบัติใช้กับชีวิตของมนุษย์ให้เกิดประโยชน์ได้

ถึงแม้ว่า แนวคิดมนุษยนิยมจะมีลักษณะที่หลากหลาย แต่เมื่อมองให้ลึกซึ้งแล้วทุกลักษณะล้วนแล้วแต่มุ่งไปที่การเริ่มต้นที่ตัวมนุษย์ เพื่อพัฒนามนุษย์ให้พบกับชีวิตที่ดี ไม่ว่าจะทางภายนอก (วัตถุ) และภายใน (จิตใจ) โดยเห็นว่ามนุษย์นั้นมีศักยภาพพอที่จะพึ่งตนเอง และนำพาตนเองด้วยตัวของเขาเองได้ เพราะแนวคิดมนุษยนิยมเชื่อว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีสติปัญญาในการคิดค้นหาเหตุผล และสามารถเข้าถึงความจริงได้โดยอาศัยสติปัญญานั้น